

A – Domstolens verksamhet år 2002,

av ordföranden Gil Carlos Rodríguez Iglesias

1. I denna del av årsrapporten ges en översikt av verksamheten vid Europeiska gemenskapernas domstol under år 2002. Förutom en kort kvantitativ sammanfattning (avsnitt 2) redovisas de huvudsakliga utvecklingstendenserna i domstolens rättspraxis. Dessa är uppställda enligt följande:

Domstolens behörighet och förfarande (avsnitt 3), allmänna principer och konstitutionella eller institutionella mål (avsnitt 4). Fri rörlighet för varor (avsnitt 5). Fri rörlighet för arbetstagare (avsnitt 6). Etableringsfrihet (avsnitt 7). Frihet att tillhandahålla tjänster (avsnitt 8). Fri rörlighet för kapital (avsnitt 9). Konkurrensregler (avsnitt 10). Varumärkesrätt (avsnitt 11). Offentlig upphandling (avsnitt 12). Socialrätt (avsnitt 13). Yttre förbindelser (avsnitt 14). Transportpolitik (avsnitt 15). Skatterätt (avsnitt 16). Brysselkonventionen (avsnitt 17).

I detta urval återfinns endast 55 av de 466 domar och beslut som domstolen avkunnat under år 2002 och enbart de väsentligaste av dessa tas upp. Urvalet omfattar inte generaladvokaternas förslag till avgörande. Dessa är obestridliga av betydelse för en fördjupad förståelse av frågorna i vissa mål, men en redogörelse för förslagen skulle öka omfånget av en rapport som måste vara kort. Det är möjligt att på samtliga officiella EU-språk ta del av den fullständiga texten till samtliga domstolens domar, yttranden och beslut samt generaladvokaternas förslag till avgörande på domstolens hemsida (www.curia.eu.int). För att undvika förväxlingar och underlätta läsningen görs hänvisningar i rapporten, när inget annat anges, till artikelnumreringen i Fördraget om Europeiska unionen och i EG-fördraget i dess lydelse enligt Amsterdamfördraget.

2. Ur kvantitativ synpunkt har domstolen avgjort 466 mål under år 2002 (netttotal, med hänsyn tagen till förening av mål). Av dessa har 269 resulterat i dom, ett mål gällde ett yttrande i enlighet med artikel 300.6 EG och 196 mål har utmynnat i beslut. Dessa siffror utgör en lätt ökning jämfört med det föregående året (398 avgjorda mål). Antalet nya mål vid domstolen uppgick till 477 (504 år 2001). Antalet anhängiga mål vid slutet av år 2002 var 907 (brutttotal) medan de uppgick till 943 vid utgången av år 2001.

Tendensen att handläggningstiden förlängs har inte ändrats detta år. Beträffande begäran om förhandsavgörande och direkt talan har denna tid uppgått till ungefär 24 månader, medan den år 2001 uppgick till 22 respektive 23 månader. Den genomsnittliga handläggningstiden för överklaganden har uppgått till 19 månader medan den år 2001 uppgick till 16 månader.

Domstolen har på olika sätt utnyttjat de medel som står till dess förfogande för att påskynda handläggningen av vissa mål (förtursmål, skyndsamt handläggning och förenklat förfarande). Med tillämpning av artikel 55.2 i rättegångsreglerna har

domstolen förordnat att två mål skall ges förtur. Ett av dem, en talan om fördragsbrott i mål C-247/02, *Europeiska gemenskapernas kommission mot Republiken Frankrike*, avskrevs snabbt efter det att sökanden hade återkallat sin talan. Mål C-491/01 om förhandsavgörande, *British American Tobacco och Imperial Tobacco*, har däremot givit upphov till en viktig dom av den 10 december 2002 (REG 2002, s. I-0000) som avkunnades inom en tid av tolv månader från det att den nationella domstolens begäran om förhandsavgörande inkom.

Ett ännu snabbare förfarande, där vissa skeden av handläggningen inte används, är den förenklade handläggningen enligt artiklarna 62a och 104a i rättegångsreglerna. Denna handläggning har inte använts under år 2002. I de två mål där sådan handläggning begärdes var kraven i rättegångsreglerna att frågan skall vara synnerligen brådskande, mot bakgrund av de omständigheter som parterna eller de nationella domstolarna hade åberopat, inte uppfyllda.

Domstolen har däremot regelmässigt utnyttjat det förenklade förfarandet, som för vissa begäran om förhandsavgörande föreskrivs i artikel 104.3 i rättegångsreglerna. Ett dussintal beslut har avkunnats med stöd av denna bestämmelse.

Vad gäller fördelningen av mål mellan domstolens olika sammansättningar kan noteras att vart femte mål har avgjorts i plenum år 2002, medan de övriga domarna och besluten har meddelats på avdelningar om fem domare (50 procent av målen) eller tre domare (vart fjärde mål).

För ytterligare upplysningar angående statistiska uppgifter för rättsåret 2002 hänvisas till kapitel IV i denna rapport.

3. I fråga om *domstolens behörighet* och i fråga om *förfaranden* redovisas ett mål om förhandsavgörande (3.1), ett annat om förfarandet om ogiltigförklaring (3.2), ett mål om interimistiskt förfarande (3.3) och ett mål om verkan av att fristen för talan mot gemenskapsbeslut har löpt ut (3.4).

3.1 I dom av den 4 juni 2002 i mål C-99/00, *Lyckeskog* (REG 2002, s. I-4839), tolkade domstolen uttrycket "domstol ... mot vars avgöranden det inte finns något rättsmedel enligt nationell lagstiftning" (artikel 234 tredje stycket EG) i förhållande till det svenska rättssystemet. I detta rättssystem kan de enskilda överklaga till Högsta domstolen, men för en prövning i sak krävs det att Högsta domstolen meddelar prövningstillstånd. Om det inte finns synnerliga skäl meddelas prövningstillstånd endast om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas. I detta mål var frågan således huruvida om en nationell domstol skall anses vara en domstol mot vars avgöranden det enligt nationell lagstiftning inte finns något rättsmedel när det krävs prövningstillstånd för att överklaganden av dess avgöranden skall prövas av den högsta domstolsinstansen.

Domstolen fann att en nationell överrätts avgöranden, som kan överklagas av parterna till en högsta domstolsinstans, inte härrör från en domstol i en medlemsstat, mot vars avgöranden det inte finns något rättsmedel enligt nationell lagstiftning i den mening som avses i artikel 234 EG. Domstolen fann vidare att "[d]en omständigheten att det krävs prövningstillstånd för att den högsta domstolsinstansen skall ta upp sådana överklaganden till prövning ... inte [medför] att parterna inte har något rättsmedel" (punkt 16). Domstolen uttalade vidare att "[o]m det uppkommer en fråga om tolkningen eller giltigheten av en gemenskapsrättslig regel är den högsta domstolsinstansen enligt artikel 234 tredje stycket EG skyldig att – antingen när den prövar frågan huruvida prövningstillstånd skall meddelas eller vid ett senare tillfälle – begära förhandsavgörande av EG-domstolen" (punkt 18).

3.2 Dom av den 25 juli 2002 i mål C-50/00 P, *Union de Pequeños Agricultores mot rådet* (REG 2002, s. I-6677), gällde ett överklagande av ett beslut av förstainstansrätten. Förstainstansrätten hade avvisat en talan om ogiltigförklaring av en förordning av rådet som väckts av en sammanslutning av jordbrukare. Domstolens dom avviker från generaladvokatens förslag till avgörande och domstolen bekräftar sin fasta rättspraxis i fråga om villkoren för att en talan om ogiltigförklaring som väckts av enskilda skall upptas till sakprövning. Enligt artikel 230 fjärde stycket EG får "[v]arje fysisk eller juridisk person ... väcka talan mot ett beslut som är riktat till honom eller mot ett beslut som, även om det utfärdats i form av en förordning eller ett beslut riktat till en annan person, direkt och personligen berör honom". Enligt rättspraxis kan en allmänt tillämplig rättsakt, såsom en förordning, under vissa omständigheter anses personligen beröra vissa personer. Detta är fallet bland annat om rättsakten i fråga angår en bestämd fysisk eller juridisk person på grund av vissa egenskaper som är utmärkande för denne eller på grund av en faktisk situation som särskiljer denne från alla andra personer. En fysisk eller juridisk person som inte uppfyller detta villkor är inte behörig att föra talan om ogiltigförklaring av en förordning.

Domstolen fann att de enskildas rätt till ett verksamt rättsligt skydd av de rättigheter de har enligt gemenskapens rättsordning inte kräver en ändring av dess rättspraxis. Domstolen framhöll att det genom EG-fördraget har inrättats ett fullständigt system för kontroll av huruvida de rättsakter som antas av gemenskapsinstitutionerna är lagenliga. I detta system har fysiska eller juridiska personer, som på grund av begränsningar i deras talerätt inte kan föra talan direkt vid domstolen angående en rättsakts giltighet, möjlighet att åberopa att en sådan rättsakt är ogiltig, antingen inför EG-domstolen enligt artikel 241 EG eller inför nationell domstol, och därvid förmå denna att begära förhandsavgörande från EG-domstolen. I detta sammanhang "ankommer [det] på medlemsstaterna att inrätta ett system för rättslig prövning som gör det möjligt att säkerställa rätten till ett verksamt rättsligt skydd" (punkt 41). Det åligger nämligen de nationella domstolarna att, så långt det är möjligt, tolka och tillämpa nationella bestämmelser om talerätt så, att det är möjligt för fysiska eller juridiska personer att få till stånd en prövning vid domstol av lagenligheten av varje beslut eller annan åtgärd på nationell nivå som rör tillämpningen, i förhållande till dem, av en allmänt tillämplig rättsakt från gemenskapen, genom att åberopa att denna rättsakt är ogiltig.

Domstolen tillade att även om villkoret att sökanden skall beröras personligen skall tolkas mot bakgrund av rätten till ett verksamt rättsligt skydd kan denna tolkning emellertid inte medföra att detta villkor, vilket uttryckligen föreskrivits i fördraget, inte tillämpas utan att gemenskapsdomstolarna därmed överskrider gränserna för sin behörighet enligt fördraget. Domstolen uttalade vidare att "[ä]ven om det förvisso går att föreställa sig ett annat system för prövning av lagenligheten av allmänt tillämpliga rättsakter än det som inrättats genom det ursprungliga fördraget, vilket i detta avseende aldrig har ändrats på något mer genomgripande sätt, ankommer det, om så skulle behövas, på medlemsstaterna att med tillämpning av artikel 48 EU besluta om nödvändiga ändringar i det nuvarande systemet".

3.3 I beslut av den 14 februari 2002 i mål C-440/01 P (R), *kommissionen mot Artegoda* (REG 2002, s. I-1489), överklagades ett beslut meddelat av förstainstansrättens ordförande den 5 september 2001 till domstolen. Genom det överklagade beslutet hade en ansökan som kommissionen gjort med stöd av artikel 108 i förstainstansrättens rättegångsregler lämnats utan bifall. Kommissionens ansökan avsåg ändring eller upphävande av ett beslut av förstainstansrättens ordförande av den 28 juni 2000 att förordna om uppskov med verkställigheten av ett beslut av kommissionen. De "ändrade förhållanden" som kommissionen åberopat var i huvudsak att åtta beslut¹ av förstainstansrättens ordförande, vilka grundats på nästan identiska skäl som de i beslutet av den 28 juni 2000, hade upphävts efter överklagande av kommissionen.

Med hänsyn till att "[interimistiska] åtgärder som beviljas av rätten i grund och botten är av provisorisk karaktär" (punkt 62) tolkade domstolen uttrycket ändrade förhållanden på så sätt att det "avser uppkomsten av varje faktisk eller juridisk omständighet som kan ifrågasätta de bedömningar som rätten tidigare gjort beträffande de villkor ... som måste vara uppfyllda för att uppskov med verkställigheten skall beviljas" (punkt 63). Domstolen påpekade särskilt att en ansökan enligt artikel 108 i förstainstansrättens rättegångsregler, till skillnad från ett överklagande, kan göras "när som helst" och att den endast syftar till att rätten i det interimistiska förfarandet skall ompröva, enbart för framtiden, ett beslut rörande beviljande av en interimistisk åtgärd. Omprövningen sker, i förekommande fall, utifrån bedömningen av de faktiska och rättsliga grunder som vid en första anblick rättfärdigade den nämnda åtgärden. Domstolen fann att förstainstansrätten hade gjort sig skyldig till en felaktig rättstillämpning genom att jämföra en sådan ansökan med ett överklagande och överföra domstolens praxis

¹ Beslut av den 11 april 2001 i mål C-459/00 P (R), *kommissionen mot Trenker* (REG 2001, s. I-2823), i mål C-471/00 P (R), *kommissionen mot Cambridge Healthcare Supplies* (REG 2001, s. I-2865), i mål C-474/00 P (R), *kommissionen mot Bruno Farmaceutici m.fl.* (REG 2001, s. I-2909), i mål C-475/00 P (R), *kommissionen mot Hänsele* (REG 2001, s. 2953), i mål C-476/00 P (R), *kommissionen mot Schuck* (REG 2001, s. I-2995), i mål C-477/00 P (R), *kommissionen mot Roussel och Roussel Diamant* (REG 2001, s. I-3037), i mål C-478/00 P (R), *kommissionen mot Roussel och Roussel Iberica* (REG 2001, s. I-3079) liksom i mål C-479/00 P (R), *kommissionen mot Gerot Pharmazeutica* (REG 2001, s. I-3121) (punkt 29).

beträffande effekterna av att tidsfristen för överklagande löpt ut till området för interimistiska beslut och tillerkänna ett interimistiskt beslut rättskraft på ett sätt som tillkommer en dom eller ett beslut som slutligt avgör ett mål. Domstolen upphävde följaktligen beslutet av förstainstansrättens ordförande av den 5 september 2001 och, då den ansåg att tvisten kunde avgöras, prövade vidare ansökan slutgiltigt och förklarade att det överklagade uppskovet med verkställigheten av kommissionens beslut inte längre skulle gälla.

3.4 I dom av den 22 oktober 2002 i mål C-241/01, *National Farmers' Union* (REG 2002, s. I-9079) prövade domstolen frågan om en medlemsstat kan ifrågasätta gemenskapsbesluts giltighet genom att åberopa förändringar som skett efter det att fristerna för att väcka talan mot besluten har löpt ut. Domstolen erinrade om att ett beslut som har fattats av gemenskapens institutioner och mot vilket talan inte har väckts av dess adressat inom den i artikel 230 femte stycket EG föreskriva tidsfristen vinner rättskraft gentemot denne. Denna rättspraxis är motiverad av att talefristerna syftar till att skydda rättssäkerheten genom att förhindra att gemenskapsrättsakter som medför rättsverkningar kan komma att ifrågasättas ett obegränsat antal gånger. För domstolen motiverar samma rättssäkerhetsskäl att en medlemsstat, som är part i en tvist vid en nationell domstol, inte har rätt att ifrågasätta lagenligheten av ett gemenskapsbeslut riktat till medlemsstaten mot vilket denna inte har väckt talan om ogiltigförklaring inom den frist som föreskrivs därför i EG-fördraget.

4. Vad gäller *gemenskapsrättens allmänna principer* och mål som avser *konstitutionella* eller *institutionella* frågor redovisas ett mål angående grundläggande rättigheter (4.1), två mål angående medborgarskap i Europeiska unionen (4.2), ett mål avseende den rättsliga grunden för och andra aspekter på ett direktivs giltighet (4.3), ett mål om gemenskapens utomobligatoriska skadeståndsansvar (4.4) och ett annat mål om förordningars direkta effekt (4.5).

4.1 Dom av den 11 juli 2002 i mål C-60/00, *Carpenter* (REG 2002, s. I-6279), gällde tolkningen av artikel 49 EG och direktiv 73/148/EEG.² Frågan var huruvida en medborgare i tredje land (i det aktuella målet Mary Carpenter, filippinsk medborgare) genom dessa bestämmelser gavs rätt att uppehålla sig tillsammans med sin make (Peter Carpenter, medborgare i Förenade kungariket) i dennes ursprungsmedlemsstat när den sistnämnde är etablerad i den nämnda medlemsstaten och tillhandahåller tjänster till personer som är etablerade i andra medlemsstater.

Domstolen fastslog inledningsvis att Peter Carpenter utnyttjade friheten att tillhandahålla tjänster som garanteras i artikel 49 EG eftersom en beaktansvärd andel av hans yrkesmässiga verksamhet bestod i att tillhandahålla tjänster, särskilt

² Rådets direktiv 73/148/EEG av den 21 maj 1973 om avskaffande av restriktioner för rörlighet och bosättning inom gemenskapen för medborgare i medlemsstaterna i fråga om etablering och tillhandahållande av tjänster (EGT L 172, 14; svensk specialutgåva, område 6, volym 1, s. 135).

försäljning av annonsplatser i medicinska och vetenskapliga tidskrifter, till annonsörer som är etablerade i andra medlemsstater. Direktiv 73/148 var inte tillämpligt i det aktuella målet. Domstolen fann nämligen att rätten för familjemedlemmar till en person som tillhandahåller tjänster att uppehålla sig i dennes ursprungsmedlemsstat inte regleras i direktivet. Domstolen prövade således artikel 49 EG som rör friheten att tillhandahålla tjänster. Domstolen konstaterade i detta hänseende följande: "[D]et skulle skada makarna Carpenters familjeliv om de skildes åt och det skulle följaktligen skada även förutsättningarna för Peter Carpenter att utöva en grundläggande frihet. Denna frihet skulle nämligen inte kunna få full verkan om Peter Carpenter avhölls från att utöva den på grund av hinder, i hans ursprungsland, för hans maka vid dennas inresa och bosättning" (punkt 39). Domstolen erinrade vidare om "att en medlemsstat endast kan åberopa hänsyn till allmänintresset för att rättfärdiga en nationell åtgärd som kan hindra friheten att tillhandahålla tjänster när denna åtgärd är förenlig med de grundläggande friheter som domstolen säkerställer efterlevnaden av" (punkt 40).

Efter att ha konstaterat att beslutet att utvisa Mary Carpenter utgjorde ett intrång i Peter Carpenters utövande av rätten till skydd för sitt familjeliv i den mening som avses i artikel 8 i konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (nedan kallad EKMR) erinrade domstolen om rättspraxis på området från Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna. Enligt denna rättspraxis kan det innebära intrång i rätten till respekt för familjelivet att utestänga en person från ett land där hans nära anhöriga bor. Ett sådant intrång står i strid med den nämnda konventionen om det inte görs med stöd av lag, inte syftar till ett eller flera mål som är legitima, motiverade av tvingande sociala hänsyn, samt särskilt står i proportion till det legitima mål som eftersträvas (se Europadomstolen, domen i målet *Boultif mot Schweiz* av den 2 augusti 2001, Recueil des arrêts et décisions 2001-IX, 39 §, 41 § och 46 §). Domstolen fann mot bakgrund av denna praxis att ett utvisningsbeslut som fattas under sådana omständigheter som de som var för handen i det aktuella målet innebär att jämvikten mellan Peter Carpenters rätt till respekt för sitt familjeliv och skyddet för allmän ordning och säkerhet rubbas. Domstolen konstaterade nämligen att Mary Carpenter sedan sin ankomst till Förenade kungariket inte betett sig på ett sådant sätt att man kunnat befara att hon i framtiden skulle utgöra en fara för allmän ordning och säkerhet. Domstolen påpekade dessutom att makarna Carpenters äktenskap var äkta och att Mary Carpenter alltjämt har ett verkligt familjeliv där hon bland annat tar hand om sin makes barn från ett tidigare förhållande. Domstolen fann således att artikel 49 EG, mot bakgrund av den grundläggande rättigheten till respekt för familjelivet, i den aktuella situationen utgjorde hinder för att den medlemsstat där en person som tillhandahåller tjänster till mottagare som är etablerade i andra medlemsstater har sitt ursprung vägrar make, som är medborgare i tredje land, till den som tillhandahåller tjänster rätt till uppehållstillstånd på sitt territorium.

4.2 I dom av den 17 september 2002 i mål C-413/99, *Baumbast och R* (REG 2002, s. I-7091), avgjorde domstolen en begäran om förhandsavgörande angående frågan huruvida artikel 18.1 EG om unionsmedborgarskap har direkt effekt.

Domstolen fastslog i detta hänseende "att en medborgare i Europeiska unionen, som inte längre har någon rätt till bosättning i värdlandet i egenskap av migrerande arbetstagare, har en direkt tillämplig och på unionsmedborgarskapet grundad rätt till bosättning i en annan medlemsstat enligt artikel 18.1 EG. Utövandet av denna rätt får vara föremål för sådana begränsningar och villkor som avses i artikel 18.1 EG. De behöriga myndigheterna och, i förekommande fall, de nationella domstolarna skall emellertid säkerställa att dessa begränsningar och villkor tillämpas med iakttagande av gemenskapsrättens allmänna principer, särskilt proportionalitetsprincipen" (punkt 94). Domstolen kom fram till detta genom att av sin rättspraxis (dom av den 4 december 1974 i mål 41/74, *Van Duyn*, REG 1974, s. 1337, punkt 7; svensk specialutgåva, volym 2, s. 389) sluta sig till att "[t]illämpningen av sådana begränsningar och villkor enligt artikel 18.1 EG för utövandet av denna rätt till bosättning emellertid är underställd domstolskontroll. Eventuella begränsningar av och villkor för denna rätt hindrar således inte att bestämmelserna i artikel 18.1 EG ger enskilda personer rättigheter som de kan åberopa vid domstol och som de nationella domstolarna skall skydda" (punkt 86). Domstolen konstaterade dessutom att tillämpningen av de begränsningar och villkor som avses i artikel 18.1 EG skall ske med iakttagande av de begränsningar som följer av gemenskapsrätten och i enlighet med dess allmänna principer, särskilt proportionalitetsprincipen. De nationella åtgärder som vidtas skall således vara ändamålsenliga och nödvändiga för att uppnå det mål som åsyftas. Beträffande målet vid den nationella domstolen fann domstolen följande: Att beröva herr Baumbast den rätt att uppehålla sig i medlemsstaten i fråga som han har enligt artikel 18.1 EG med tillämpning av bestämmelserna i direktiv 90/364/EEG³ med hänvisning till att hans sjukförsäkring inte omfattar akutsjukvård i värdlandet skall mot denna bakgrund anses utgöra en oproportionerlig inskränkning i denna rätt.

I dom av den 11 juli 2002 i mål C-224/98, *D'Hoop* (REG 2002, s. I-6191), avgjorde domstolen en begäran om förhandsavgörande angående EG-fördragets bestämmelser om unionsmedborgarskap och icke-diskrimineringsprincipen i förhållande till belgisk lagstiftning. Enligt denna har de egna medborgarna rätt till arbetslöshetsersättning för ungdomar endast om deras gymnasieutbildning har avslutats vid en belgisk skola. Målet vid den nationella domstolen gällde en belgisk medborgare som sökte sitt första arbete, som hade avslutat sin gymnasieutbildning vid en skola i en annan medlemsstat, och som inte beviljades arbetslöshetsersättning. Domstolen fann att gemenskapsrätten utgör hinder för att en medlemsstat vägrar bevilja en av sina medborgare, som är student och söker sitt första arbete, särskild arbetslöshetsersättning för ungdomar endast på grund av att denna student har avslutat sina gymnasiestudier i en annan medlemsstat.

4.3 Domen i det ovannämnda målet *British American Tobacco och Imperial Tobacco* gällde i huvudsak giltigheten av direktiv 2001/37/EG om tillverkning, presentation och

³ Rådets direktiv 90/364/EEG av den 28 juni 1990 om rätt till bosättning (EGT L 180, s. 26; svensk specialutgåva, område 6, volym 3, s. 58).

försäljning av tobaksvaror,⁴ i förhållande till den rättsliga grunden, proportionalitetsprincipen, den grundläggande rätten till egendom och subsidiaritetsprincipen.

Det gällde särskilt frågan huruvida direktivet helt eller delvis är ogiltigt på grund av att artiklarna 95 EG och/eller 133 EG inte utgör en korrekt rättslig grund. För att avgöra denna fråga hänvisade domstolen till sin rättspraxis beträffande artikel 95 EG (se, bland annat, beträffande reklam för tobaksvaror, dom av den 5 oktober 2000 i mål C-376/98, *Tyskland mot parlamentet och rådet*, REG 2000, s. I-8419). Efter en noggrann analys fann domstolen att direktiv 2001/37 faktiskt har till syfte att förbättra villkoren för den inre marknadens funktion och att det därigenom kunde antas på grundval av artikel 95 EG utan hinder av att det var skyddet för folkhälsan som var avgörande vid valet av de harmoniseringsåtgärder som detta direktiv innehåller. Denna slutsats påverkas inte av argumentet att ett förbud att inom gemenskapen tillverka cigaretter — i syfte att exportera dem till tredje land —, som inte uppfyller kraven i artikel 3.1 i detta direktiv, inte bidrar till att förbättra villkoren för den inre marknadens funktion. Ett sådant förbud kan antas på grundval av artikel 95 EG förutsatt att det avser att förhindra ett kringgående, bland annat genom olaglig återimport till gemenskapen, av vissa förbud som antagits för den inre marknaden. Beträffande artikel 133 EG konstaterade domstolen att det var felaktigt att i direktiv 2001/37 ange denna artikel som rättslig grund eftersom ett eventuellt handelspolitiskt mål med detta direktiv är sekundärt i förhållande till det huvudsakliga syftet, vilket var en förbättring av villkoren för den inre marknadens funktion. Den felaktiga hänvisningen till artikel 133 EG innebär emellertid endast ett rent formfel, vilket inte medför att det nämnda direktivet är ogiltigt eftersom felaktigheter under förfarandet för att anta detta inte förekommit. Som en följd av detta fann domstolen att direktiv 2001/37 inte var ogiltigt på grund av att en korrekt rättslig grund saknades.

Domstolen ansåg vidare att direktiv 2001/37, och särskilt dess artiklar 3, 5 och 7, var förenligt med proportionalitetsprincipen. Dessa bestämmelser innehåller, för det första, förbud mot att tillverka, att i gemenskapen släppa ut i fri omsättning och saluföra cigaretter som inte uppfyller kraven avseende högsta tillåtna halter av tjära, nikotin och kolmonoxid som fastställs i detta direktiv, för det andra, skyldighet att på cigarettpaketerna ange halterna av dessa substanser och att anbringa varningstexter angående de hälsorisker som tobaksvaror innebär, och slutligen, förbud mot att på förpackningar med tobaksvaror använda vissa termer, såsom "låg tjärhalt" (low tar), "mycket lätt" (ultra light), "lätt" (light), och "mild" (mild) som kan vilseleda konsumenten. Domstolen fann att dessa åtgärder är ägnade att leda till att det eftersträlvade målet uppnås och att de inte går utöver gränserna för vad som är nödvändigt för att uppnå detsamma.

⁴ Europaparlamentets och rådets direktiv 2001/37/EG av den 5 juni 2001 om tillnärmning av medlemsstaternas lagar och andra författningar om tillverkning, presentation och försäljning av tobaksvaror (EGT L 194, s. 26).

Beträffande den grundläggande rätten till egendom konstaterade domstolen att de inskränkningar i denna rätt som införts genom förbudet mot att använda ytan på vissa sidor av cigarettpaket för att där anbringa sina varumärken och genom förbudet att använda vissa termer som "lätt" och "mycket lätt" på förpackningen faktiskt svarar mot ett mål av allmänintresse som gemenskapen eftersträvar, särskilt att säkerställa en hög nivå i fråga om hälsa i samband med harmonisering, och i förhållande till det eftersträlvade målet inte innebär ett orimligt och oacceptabelt ingripande som påverkar denna rätt till egendom som sådan (punkterna 150 och 153).

Domstolen har vidare fastslagit att subsidiaritetsprincipen inte har åsidosatts genom direktiv 2001/37. Domstolen konstaterade att denna princip är tillämplig när gemenskapslagstiftaren tillämpar artikel 95 EG, eftersom gemenskapen enligt denna bestämmelse inte är ensam behörig att reglera den ekonomiska verksamheten på den inre marknaden, utan endast är behörig att förbättra villkoren för upprättandet av den inre marknaden och dess funktion. Domstolen ansåg att målet med det nämnda direktivet inte i tillräcklig utsträckning kan uppnås genom en åtgärd på medlemsstatsnivå utan att åtgärden bättre kunde uppnås på gemenskapsnivå. Domstolen tillade att omfattningen av gemenskapsåtgärden inte gick längre än vad som var nödvändigt för att uppnå de eftersträlvade målen.

4.4 I dom av den 10 december 2002 i mål C-312/00 P, *kommissionen mot Camar och Tico* (REG 2002, s. I-0000), som gavs inom ramen för ett överklagande av en dom av förstainstansrätten av den 8 juni 2000 i de förenade målen T-79/96, T-260/97 och T-117/98, *Camar och Tico mot kommissionen och rådet* (REG 2000, s. II-2193), uttalade sig domstolen bland annat om på vilka villkor utomobligatoriskt skadeståndsansvar kan aktualiseras för gemenskapens del.

En av grunderna för överklagandet var kritik mot att förstainstansrätten utgått från den rättspraxis angående **administrativa rättsakter** enligt vilken alla överträdelse av lagbestämmelser medför att gemenskapens skadeståndsansvar aktualiseras. I detta hänseende erinrade domstolen om sin rättspraxis enligt vilken "det enligt gemenskapsrätten föreligger en rätt till skadestånd då tre förutsättningar är uppfyllda, nämligen att den rättsregel som har överträtts har till syfte att ge enskilda rättigheter, att överträdelsen är tillräckligt klar och, slutligen, att det finns ett direkt orsakssamband mellan åsidosättandet av den skyldighet som åligger den som antagit rättsakten och den skada som de drabbade personerna har lidit" (punkt 53). Domstolen angav vidare att "[v]ad beträffar den andra förutsättningen är det avgörande kriteriet för att anse att en överträdelse av gemenskapsrätten är tillräckligt klar, att den berörda gemenskapsinstitutionen uppenbart och allvarligt har missbedömt gränserna för sitt utrymme för skönsmässig bedömning ... Om denna institution endast förfogade över ett i hög grad begränsat, eller till och med obefintligt, utrymme för skönsmässig bedömning kan även en mindre överträdelse av gemenskapsrätten vara tillräcklig för att det skall vara fråga om en tillräckligt klar överträdelse" (punkt 54). Det avgörande kriteriet vid fastställande av huruvida en sådan överträdelse föreligger är således inte den berörda rättsaktens beskaffenhet utan det utrymme för skönsmässig bedömning

som institutionen hade vid dess antagande. Domstolen konstaterade mot denna bakgrund att förstainstansrätten gjort sig skyldig till felaktig rättstillämpning genom att anse att gemenskapens skadeståndsansvar aktualiserades uteslutande på grundval av att den aktuella rättsakten var rättsstridig, utan att ta hänsyn till det utrymme för skönsmässig bedömning som kommissionen hade vid dess antagande. Domstolen ersatte emellertid skälen för förstainstansrättens dom på denna punkt. Domstolen konstaterade att kommissionen i förevarande fall uppenbart och allvarligt hade missbedömt gränserna för sitt utrymme för skönsmässig bedömning vilket utgjorde en överträdelse av gemenskapsrätten som är tillräckligt klar och således är av sådan beskaffenhet att den aktualiserar gemenskapens skadeståndsansvar.

4.5 I dom av den 17 september 2002 i mål C-253/00, *Muñoz och Superior Fruiticola* (REG 2002, s. I-7289) gavs domstolen tillfälle att närmare ange följderna av att två gemenskapsförordningar⁵ var allmänt giltiga och direkt tillämpliga. Domstolen tolkade dessa förordningar på så sätt att en näringsidkare skall kunna väcka en civilrättslig talan mot en konkurrerande näringsidkare i syfte att få säkerställt att vissa av bestämmelserna i förordningarna iakttas.

För att komma till denna slutsats erinrade domstolen till en början om att en förordning enligt artikel 249 andra stycket EG har allmän giltighet och är direkt tillämplig i varje medlemsstat och att den följaktligen, på grund av sin rättsliga karaktär och sin funktion i det gemenskapsrättsliga systemet av rättskällor, kan ge upphov till rättigheter för enskilda som de nationella domstolarna är skyldiga att skydda. Med hänvisning vidare till sin rättspraxis (dom av den 9 mars 1978 i mål 106/77, *Simmenthal*, REG 1978, s. 629, svensk specialutgåva, volym 4, s. 75, av den 19 juni 1990 i mål C-213/89, *Factortame m.fl.*, REG 1990, s. I-2433, svensk specialutgåva, volym 10, s. 435, och av den 20 september 2001 i mål C-453/99, *Courage och Crehan*, REG 2001, s. I-6297), erinrade domstolen om att det åligger de nationella domstolarna att säkerställa att dessa bestämmelser ges full verkan och att de inom ramen för sin behörighet skall tillämpa de gemenskapsrättsliga bestämmelserna. Efter att ha granskat de mål som eftersträvades med kvalitetsnormerna i de två förordningar som var aktuella i målet vid den nationella domstolen drog domstolen följande slutsats: "[F]ör att lagstiftningen angående kvalitetsnormer skall ges full verkan och i synnerhet för att skyldigheten i artikel 3.1 [i dessa två förordningar] skall ges en ändamålsenlig verkan måste iakttagandet av denna skyldighet kunna säkerställas genom att en näringsidkare väcker en civilrättslig talan mot en konkurrerande näringsidkare" (punkt 30). Domstolen ansåg nämligen att "[e]n sådan möjlighet förbättrar ... gemenskapslagstiftningens funktion vad beträffar kvalitetsnormer" (punkt 31).

5. Beträffande den *fria rörligheten för varor* bör domarna i följande mål nämnas.

⁵ Rådets förordning (EEG) nr 1035/72 av den 18 maj 1972 och rådets förordning (EG) nr 2200/96 av den 28 oktober 1996 om den gemensamma organisationen av marknaden för frukt och grönsaker (EGT L 118, s. 1, svensk specialutgåva, område 3, volym 4, s. 162, respektive EGT L 297, s. 1).

Dom av den 5 november 2002 i mål C-325/00, *kommissionen mot Tyskland* (REG 2002, s. I-0000), gällde huruvida en kvalitetsmärkning, som gav rätt att endast märka berörda produkter med "Markenqualität aus deutschen Landen" (märkesvara tillverkad i Tyskland) om de var av en viss kvalitet och hade producerats i Tyskland, var förenlig med artikel 28 EG. Administrationen av denna märkning handhades av ett privat bolag som kontrollerades av ett offentligt organ och finansierades genom dess mellanled.

Genom domen i detta mål klargörs och kompletteras domstolens tidigare rättspraxis (bland annat dom av den 24 november 1982 i mål 249/81, *kommissionen mot Irland*, REG 1982, s. 4005, svensk specialutgåva, volym 6, s. 565, och av den 13 december 1983 i mål 222/82, *Apple and Pear Development Council*, REG 1983, s. 4083, svensk specialutgåva, volym 7, s. 413). Beträffande frågan huruvida det ifrågasatta systemet utgör en av det allmänna vidtagen åtgärd som kan tillskrivas medlemsstaten angav domstolen inledningsvis följande. Även om administrationen av kvalitetsmärkningen handhades av ett privat bolag har detta skapats med stöd av lag och utgör enligt denna lag ett centralt näringslivsorgan med målsättningar att på central nivå främja distributionen och exploateringen av tyska jordbruks- och livsmedelsprodukter. Domstolen påpekade vidare att detta bolag är skyldigt att beakta de allmänna riktlinjer som fastställts av ett offentligt organ, och att, vid utförandet av sina uppgifter, särskilt vid åtaganden av ekonomisk karaktär, utgå från den tyska jordbruks- och livsmedelssektorns övergripande intressen. Domstolen konstaterade slutligen att detta bolag finansierades av samtliga företag i den berörda sektorn genom obligatoriska avgifter. Domstolen erinrade om sin dom i det ovannämnda målet *Apple and Pear Development Council* och drog därav slutsatsen att "[e]tt sådant organ, som inrättats genom nationell lag och som finansieras genom en avgift som ålagts producenterna, [kan] enligt gemenskapsrätten inte ... åtnjuta samma frihet i fråga om främjande av avsättningen av inhemska varor som producenterna själva eller de frivilliga producentsammanslutningarna har ... Organet är sålunda skyldigt att iaktta de grundläggande bestämmelserna i fördraget om fri rörlighet för varor när det inrättar ett system som ... kan få liknande effekter på handeln inom gemenskapen som ett system inrättat av de offentliga myndigheterna" (punkt 18).

Domstolen konstaterade, i linje med sin tidigare rättspraxis, följande. Systemet, som har en begränsande inverkan på den fria rörligheten för varor mellan medlemsstaterna, har inrättats för att främja försäljningen av tyskproducerade jordbruks- och livsmedelsprodukter och går ut på att betona att varorna i fråga kommer från just Tyskland. Domstolen påpekade att den omständigheten att nyttjandet av den aktuella märkningen är frivillig inte betyder att den upphör att utgöra ett hinder för handeln. Domstolen uteslöt dessutom att det ifrågasatta systemet skulle kunna anses vara en sådan geografisk beteckning som kan vara befogad enligt artikel 30 EG.

I dom av den 10 september 2002 i mål C-172/00, *Ferring* (REG 2002, s. I-6891), fann domstolen att "[e]n nationell reglering enligt vilken en återkallelse på innehavarens begäran av ett godkännande för försäljning av ett referensläkemedel medför att

godkännandet för parallellimport av detta läkemedel automatiskt upphör att gälla strider mot artikel 28 EG". Domstolen medgav emellertid att "[o]m det visas att människors hälsa verkligen äventyras om två varianter av samma läkemedel förekommer samtidigt på en medlemsstats marknad, kan importrestriktioner beträffande den äldre varianten av läkemedlet vara berättigade efter det att referensgodkännandet för försäljning avseende den berörda marknaden har sagts upp av innehavaren".

Domstolen konstaterade att den omständigheten att ett godkännande för parallellimport upphör att gälla till följd av att referensgodkännandet för försäljning återkallas utgör en sådan begränsning av den fria rörligheten för varor som strider mot artikel 28 EG. Så är emellertid inte fallet om det är motiverat att återkalla ett godkännande för att värna om folkhälsan i enlighet med artikel 30 EG. I målet vid den nationella domstolen skedde uppsägningen av godkännandet på grund av att innehavaren hade ersatt den äldre varianten av läkemedlet med en ny variant för vilken denne har erhållit ett nytt godkännande för försäljning. Den äldre varianten av läkemedlet kunde även fortsättningsvis saluföras lagligt i den medlemsstat från vilken läkemedlet exporteras med stöd av det godkännande för försäljning som utfärdats i denna stat. Domstolen påpekade att i en situation där ett referensgodkännande har återkallats på begäran av innehavaren för andra syften än att skydda folkhälsan, förefaller det inte motiverat att automatiskt återkalla ett godkännande för parallellimport. En återkallelse av ett referensgodkännande medför inte i sig att den äldre varianten av läkemedlet ifrågasätts. Domstolen konstaterade att syftet att kontrollera kvalitet, effekt och oskadlighet avseende denna variant inte skulle vara omöjligt att tillgodose på ett mindre begränsande sätt. Domstolen påpekade särskilt att en säkerhetsövervakning i normala fall kan säkerställas i samarbete med de nationella myndigheterna i de andra medlemsstaterna, genom att de ger varandra tillgång till de uppgifter och dokument som tillhandahålls av tillverkaren eller andra företag i samma koncern vad gäller den gamla varianten i de medlemsstater där den fortfarande saluförs på grundval av ett giltigt godkännande för försäljning.

Domstolen uteslöt inte att det finns skäl hänförliga till skyddet av folkhälsan som kan motivera att ett godkännande för parallellimport av läkemedel knyts direkt till ett referensgodkännande. Den angav emellertid att några sådana skäl inte hade framkommit i de yttranden som inkommit. Domstolen angav att om det kan visas att människors hälsa verkligen äventyras om två varianter av samma läkemedel förekommer på marknaden samtidigt, kan importrestriktioner vara berättigade med hänsyn till denna risk. Bedömningen av huruvida det verkligen föreligger en sådan risk, vilken risk inte kan fastställas endast genom ett påstående av innehavaren av godkännandena för försäljning, ankommer i första hand på de ansvariga myndigheterna i importmedlemsstaten. Domstolen påminde emellertid om möjligheten att den nämnda risken kan undanröjas på ett tillfredsställande sätt genom märkning.

I dom av den 23 mars 2002 i mål C-443/99, *Merck Sharp & Dohme*, respektive C-143/00, *Boehringer Ingelheim m.fl.* (REG 2002, s. I-3703 respektive I-3759), gavs domstolen tillfälle att precisera sin rättspraxis beträffande på vilka villkor det är tillåtet

att ompaketera läkemedel som är försedda med ett varumärke av en parallellimportör. Enligt denna rättspraxis, som ursprungligen fastslogs beträffande artikel 28 EG och därefter beträffande direktiv 89/104/EEG,⁶ har innehavaren av ett varumärke rätt enligt artikel 30 första meningen EG att motsätta sig att en vara, som i en medlemsstat lagligen har försetts med varumärket, saluförs i en annan medlemsstat efter att ha ompaketerats i en ny förpackning som har försetts med varumärket av tredje man. Ett sådant agerande utgör emellertid en förtäckt begränsning av handeln mellan medlemsstaterna, särskilt om det fastställs att agerandet bidrar till en konstlad avskärmning av marknaderna mellan medlemsstaterna. I dom av den 11 juli 1996 i de förenade målen C-427/93, C-429/93 och C-436/93, *Bristol-Myers Squibb m.fl.* (REG 1996, s. I-3457), och av den 12 oktober 1999 i mål C-379/97, *Upjohn* (REG 1999, s. I-6927), har domstolen närmare angett att en konstlad avskärmning på vissa villkor skall anses föreligga då invändning mot ompaketering av läkemedel sker, när en sådan ompaketering är nödvändig för att den parallellimporterade varan skall kunna saluföras i importstaten.

Huvudfrågan i domarna i de ovannämnda målen *Merck, Sharp & Dohme* och *Boehringer Ingelheim m.fl.* gällde villkoret att ompaketeringen skall vara nödvändig. Domstolen fann att ompaketering av läkemedel som sker genom att förpackningarna byts ut är objektivt nödvändig, i den mening som avses i dess rättspraxis, om det måste anses att läkemedlen utan sådan ompaketering faktiskt inte kan säljas på den berörda marknaden eller i vart fall inte på en stor del av denna marknad, på grund av att det föreligger ett starkt motstånd hos en betydande andel av konsumenterna mot läkemedel på vilka nya etiketter har anbringats.

I domen i det ovannämnda målet *Boehringer Ingelheim m.fl.* bekräftade domstolen dessutom att parallellimportören under alla omständigheter måste iaktta kravet på underrättelse på förhand för att ha rätt att ompaketera läkemedel som är försedda med ett varumärke. Domstolen tillade att det ankommer på parallellimportören att själv underrätta varumärkesinnehavaren om den planerade ompaketeringen. Det är inte tillräckligt att denne får underrättelse från annat håll om den avsedda ompaketeringen. Innehavaren måste ges "rimlig tid" att reagera. Det ankommer på den nationella domstolen att bedöma vad som är rimlig tid (punkt 68). Med hänsyn till uppgifterna i handlingarna i målet nämnde domstolen vägledningsvis att en period på två arbetsveckor var rimlig.

6. Inom området för den *fria rörligheten för arbetstagare* bör tre mål framhållas.

I dom av den 15 januari 2002 i mål C-55/00, *Gottardo* (REG 2002, s. I-413), fann domstolen att "[d]e behöriga myndigheterna för social trygghet i en första medlemsstat

⁶ Rådets första direktiv 89/104/EEG av den 21 december 1988 om tillnärmningen av medlemsstaternas varumärkeslagar (EGT L 40, s. 1; svensk specialutgåva, område 13, volym 17, s. 178).

[i det aktuella målet, Republiken Italien] är skyldiga att, i enlighet med de gemenskapsrättsliga förpliktelserna enligt artikel 39 EG, för att förvärva rätt till åldersförmåner beakta försäkringsperioder som fullgjorts i ett tredje land [i det aktuella målet, Schweiziska edsförbundet] av en medborgare i en andra medlemsstat [i det aktuella målet, Republiken Frankrike] när ovannämnda behöriga myndigheter, under samma avgiftsförhållanden, till följd av en internationell bilateral konvention, som ingåtts mellan den första medlemsstaten och ovannämnda egna tredje land, medger att sådana perioder beaktas när de fullgjorts av statens medborgare (punkt 39).

Domstolen kom till denna slutsats genom att av sin rättspraxis (särskilt dom av den 21 september 1999 i mål C-307/97, *Saint-Gobain ZN*, REG 1999, s. I-6161) sluta sig till att "medlemsstaterna, vid genomförandet av sina åtaganden enligt internationella konventioner, oavsett om det är fråga om en konvention mellan medlemsstater eller en konvention mellan en medlemsstat och ett eller flera tredje länder, är skyldiga att iakttå sina skyldigheter enligt gemenskapsrätten, med förbehåll för bestämmelserna i artikel 307 EG" (punkt 33). Därav följer att när en medlemsstat ingår en internationell bilateral konvention om social trygghet med ett tredje land är denna medlemsstat enligt den grundläggande principen om likabehandling skyldig att bevilja medborgare i övriga medlemsstater samma förmåner som dess egna medborgare åtnjuter enligt ovannämnda konvention, såvida den inte kan anföra sakliga skäl för sin vägran.

I dom av den 25 juli 2002 i mål C-459/99, *MRAX* (REG 2002, s. I-6591), tolkade domstolen gemenskapsbestämmelserna om fri rörlighet för arbetstagare, frihet att tillhandahålla tjänster och etableringsfrihet,⁷ för att belgiska Conseil d'État skulle kunna bedöma om nationella bestämmelser om förfarandet för lysning och de handlingar som skall företas för att erhålla visering för att ingå äktenskap eller för att erhålla visering för familjeåterförening på grundval av ett utomlands ingånget äktenskap var förenliga med gemenskapsrätten.

Domstolen erinrade till en början om att de avsedda gemenskapsbestämmelserna inte är tillämpliga på situationer där det inte finns någon anknytning till någon av de situationer som regleras av gemenskapsrätten. Domstolen fann, med hänsyn till den vikt som gemenskapslagstiftaren har fäst vid skyddet för familjelivet, att artikel 3 i direktiv 68/360/EEG och artikel 3 i direktiv 73/148 samt förordning (EEG) nr 2317/95, mot bakgrund av proportionalitetsprincipen, skall tolkas så, att en medlemsstat inte vid

⁷ Artiklarna 1.2, 3.3 och 9.6 i rådets direktiv 64/221/EEG av den 25 februari 1964 om samordningen av särskilda åtgärder som gäller utländska medborgares rörlighet och bosättning och som är berättigade med hänsyn till allmän ordning, säkerhet eller hälsa (EGT P 56, s. 850; svensk specialutgåva, område 5, volym 1 s. 28), artiklarna 3 och 4 i rådets direktiv 68/360/EEG av den 15 oktober 1968 om avskaffande av restriktioner för rörlighet och bosättning inom gemenskapen för medlemsstaternas arbetstagare och deras familjer (EGT L 257, s. 13; svensk specialutgåva, område 5, volym 1 s. 44), artiklarna 3 och 6 i direktiv 73/148 och rådets förordning (EG) nr 2317/95 av den 25 september 1995 om fastställande av de tredje länder vars medborgare måste ha visering när de passerar medlemsstaternas yttre gränser (EGT L 234, s. 1).

gränsen kan avvisa en medborgare i ett tredje land som är make till en medborgare i en medlemsstat och som försöker resa in i staten utan att inneha något giltigt identitetskort eller pass eller i förekommande fall visering, när denne make kan styrka sin identitet och äktenskapsbandet och när det inte finns någon omständighet utifrån vilken det kan fastslås att denne innebär en fara för allmän ordning, säkerhet eller hälsa och att avvisning under alla förhållanden var en oproportionerlig åtgärd under sådana omständigheter.

Domstolen fann vidare att medlemsstaterna enligt artikel 4 i direktiv 68/360 och artikel 6 i direktiv 73/148 inte får vägra att bevilja uppehållstillstånd och inte får utvisa en medborgare i ett tredje land som kan styrka sin identitet och sitt äktenskap med en medborgare i en medlemsstat enbart av det skälet att denne rest in olagligen i den berörda medlemsstaten. Åtgärderna att neka uppehållstillstånd och att utvisa skulle nämligen innebära att själva syftet med den rätt till vistelse som direkt följer av gemenskapsrätten åsidosattes och vara uppenbart oproportionerliga i förhållande till överträdelsens allvar. Domstolen ansåg dessutom att direktiven 68/360, 73/148 och 64/221 utgör hinder för att en medlemsstat vägrar att bevilja uppehållstillstånd till en medborgare i ett tredje land som är make till en medborgare i en medlemsstat och som har rest in lagligen i denna medlemsstat eller utvisa denne ur staten endast av det skälet att dennes visering hade löpt ut innan denne ansökte om uppehållstillstånd. Domstolen fann slutligen en utländsk make till en medborgare i en medlemsstat har rätt enligt direktiv 64/221 att underställa en behörig myndighet ett beslut att vägra att bevilja ett första uppehållstillstånd eller ett beslut om utvisning som har fattats innan sådant tillstånd beviljades, även när denne inte har någon identitetshandling och när denne trots viseringskrav har rest in i medlemsstaten utan visering eller har stannat kvar där sedan viseringen löpt ut.

I dom av den 26 november 2002 i mål C-100/01, *Oteiza Olazabal* (REG 2002, s. I-0000), tillfrågades domstolen särskilt om tolkningen av artiklarna 12 EG, 18 EG och 39 EG i fråga om åtgärder som begränsar uppehållsrätten till en del av medlemsstatens territorium. Målet vid den nationella domstolen gällde en tvist mellan Ministre de l'Intérieur (inrikesministern) i Frankrike och den spanske medborgaren Aitor Oteiza Olazabal. Denne vägrades uppehållstillstånd inom en del av franskt territorium på grund av uppgifter från polisen om att han hade kontakt med terroristgruppen ETA. Aitor Oteiza Olazabal hade år 1991 dömts i ett brottmål för samröre med brottslingar i syfte att störa allmän ordning genom terror och hot.

Domstolen påpekade inledningsvis att Aitor Oteiza Olazabal hade varit anställd under hela den tid som är relevant i målet och att hans situation omfattas av tillämpningsområdet för artikel 39 EG. Domstolen prövade därefter om begränsningen av uppehållsrätten till en del av territoriet kunde vara motiverad av "hänsyn till allmän ordning, säkerhet och hälsa" i den mening som avses i artikel 39.3 EG. Domstolen hänvisade till sin dom av den 28 oktober 1975 i mål 36/75, *Rutili* (REG 1975, s. 1219; svensk specialutgåva, volym 2, s. 485), i vilken den fastslog att "åtgärder som begränsar rätten att uppehålla sig till en del av ett nationellt territorium kan vidtas av en

medlemsstat i förhållande till medborgare i andra medlemsstater, som omfattas av bestämmelserna i fördraget, endast i de fall och under de förutsättningar då sådana åtgärder kan vidtas avseende den berörda statens egna medborgare". Domstolen erinrade emellertid om omständigheterna i målet Rutili och påpekade att de administrativa ordningsåtgärder som vidtagits mot Aitor Oteiza Olazabal motiverades av att han var medlem i en väpnad och organiserad grupp, vars verksamhet hotade den allmänna ordningen på franskt territorium. Att avvärja sådan verksamhet kan anses vara relevant för att upprätthålla den allmänna säkerheten. Domstolen påpekade också att den hänskjutande domstolens utgångspunkt var att skäl som hänför sig till allmän ordning hindrade att Aitor Oteiza Olazabal tilläts uppehålla sig på en del av territoriet och att det kan vara motiverat att fatta beslut om förbud att vistas i landet i dess helhet om möjligheter saknas att besluta om förbud att vistas på en del av territoriet. Mot bakgrund härav tolkade domstolen artikel 39.3 EG och påpekade till en början att det inte av dess ordalydelse framgår att begränsningar av arbetstagarnas fria rörlighet som motiveras av skäl som hänför sig till allmän ordning alltid skall ha samma geografiska räckvidd som de rättigheter som framgår av denna bestämmelse. Domstolen erinrade vidare om att det av dess rättspraxis följer att "enligt de undantag som införts i artikel [39 EG] och artikel [46 EG] har medlemsstaterna, bland annat av hänsyn till allmän ordning, rätt att vidta åtgärder mot andra medlemsstaters medborgare som de inte kan vidta mot sina egna medborgare, eftersom de inte kan utvisa de sistnämnda från det nationella territoriet eller vägra dem rätt att resa in i detta" (punkt 40). Härav slöt sig domstolen slutligen till att "[v]id de tillfällen då medborgare i andra medlemsstater kan utvisas eller förbjudas att uppehålla sig i landet, kan även mindre stränga åtgärder vidtas mot dem, såsom partiell inskränkning av uppehållsrätten av skäl som hänför sig till allmän ordning, utan att det är nödvändigt att den ifrågavarande medlemsstaten vidtar likadana åtgärder mot sina egna medborgare" (punkt 41). Som en följd därav fastslog domstolen att varken artikel 39 EG eller bestämmelser i sekundärrätten varigenom den fria rörligheten för arbetstagare genomförs utgör hinder för en medlemsstat att vidta administrativa ordningsåtgärder som begränsar uppehållsrätten för en migrerande arbetstagare som är medborgare i en annan medlemsstat till en del av det nationella territoriet under följande förutsättningar: För det första skall detta vara befogat av skäl som hänför sig till den allmänna ordningen eller säkerheten och som grundas på arbetstagarens individuella uppträdande. För det andra, om en sådan möjlighet inte förelåg, skulle den enda följden, med hänsyn till omständigheternas allvar, kunna bli utvisning eller förbud att uppehålla sig i landet. För det tredje, slutligen, att den berörda medlemsstaten vidtar repressiva åtgärder eller andra faktiska och effektiva åtgärder mot det uppträdande som den avser att förhindra när dess egna medborgare uppträder på detta sätt.

7. Vad gäller *etableringsfriheten* bör för det första dom av den 5 november 2002 i mål C-208/00, *Überseering* (REG 2002, s. I-0000), framhållas. I detta mål fann domstolen att artiklarna 43 EG och 48 EG rörande etableringsfriheten utgör hinder för en medlemsstat att vägra erkänna att ett bolag har rättskapacitet och därmed även partsbehörighet i de nationella domstolarna vad gäller att göra gällande rättigheter enligt ett avtal som det har ingått med ett bolag som är etablerat i samma medlemsstat,

när bolaget har bildats i överensstämmelse med lagstiftningen i en annan medlemsstat – i vilken den har sitt säte enligt bolagsordningen – och anses ha flyttat sitt faktiska säte till den förstnämnda medlemsstaten enligt den statens rättsordning.

För att komma till denna slutsats ansåg domstolen att en sådan vägran utgör en begränsning av etableringsfriheten som i princip är oförenlig med artiklarna 43 EG och 48 EG. Domstolen konstaterade att det inte kan uteslutas att tvingande hänsyn till allmänintresset, exempelvis avseende skydd av borgenärers, minoritetsägares, anställdas eller skattemyndigheternas intressen kan motivera begränsningar av etableringsfriheten. Sådana hänsyn kan emellertid inte motivera att ett bolag som bildats i en annan medlemsstat, där det har sitt säte enligt bolagsordningen, inte tillerkänns rättskapacitet och därmed inte heller partsbehörighet. En sådan åtgärd står nämligen i direkt strid med den etableringsfrihet för bolag som följer av artiklarna 43 EG och 48 EG.

För det andra har domstolen i åtta domar av den 5 november 2002 i mål C-467/98, *kommissionen mot Danmark*, C-468/98, *kommissionen mot Sverige*, C-469/98, *kommissionen mot Finland*, C-471/98, *kommissionen mot Belgien*, C-472/98, *kommissionen mot Luxemburg*, C-475/98, *kommissionen mot Österrike*, C-476/98, *kommissionen mot Tyskland*, och C-466/98, *kommissionen mot Förenade Kungariket* (REG 2002, s. I-0000), av vilka de sju första även gäller gemenskapens **yttre förbindelser** (se avsnitt 14 i denna del av rapporten), förklarat att dessa medlemsstater har underlåtit att uppfylla sina skyldigheter enligt artikel 43 EG genom att göra eller genom att, trots omförhandlingar av bilaterala avtal med Amerikas förenta stater på luftfartsområdet (så kallade open skies-avtal), bibehålla internationella åtaganden gentemot sistnämnda land om att detta har rätt att återkalla, neka eller begränsa trafikeringsrättigheter för det fall de av var och en av dessa medlemsstater utsedda lufttrafikföretagen inte ägs av ifrågavarande medlemsstat eller av medborgare i denna medlemsstat. För att komma till denna slutsats erinrade domstolen om sin rättspraxis beträffande de skyldigheter medlemsstaterna har när de förhandlar om dubbelbeskattningsavtal med tredje land (se bland annat domen i det ovannämnda målet *Saint-Gobain ZN*, punkt 59). I det aktuella fallet gjorde bestämmelsen om ägande och kontroll av flygbolag det bland annat möjligt för Förenta staterna att vägra bevilja eller återkalla en koncession eller ett tillstånd för ett flygbolag som den ifrågavarande medlemsstaten har utsett men som inte till en väsentlig del ägs eller effektivt kontrolleras av denna medlemsstat eller av medborgare däri eller av amerikanska medborgare. Andra medlemsstaters flygbolag kunde alltså undantas från rätten att åtnjuta förmånerna enligt ett sådant open skies-avtal, medan flygbolag tillhöriga den medlemsstat som ingått avtalet däremot åtnjuter dessa förmåner. Gemenskapsflygbolagen utsätts därigenom för en diskriminering som hindrar dem från att behandlas som inhemska rättssubjekt i värdmedlemsstaten. Domstolen godtog inte de skäl som svarandena anfört om allmän ordning och säkerhet. Möjligheten att neka eller återkalla ett av den andra parten utsett flygbolag koncession eller tillstånd enligt bestämmelsen om ägande och kontroll av flygbolag var nämligen inte begränsad till att endast gälla för det fall flygbolaget utgör ett hot mot allmän ordning eller säkerhet för

den part som utfärdar nämnda koncessioner eller tillstånd. Det fanns dessutom inget direkt samband mellan ett sådant hot och den allmänt tillämpade diskrimineringen av gemenskapsflygbolag.

8. Inom området för *friheten att tillhandahålla tjänster* skall kort hänvisas till dom av den 24 januari 2002 i mål C-164/99, *Portugaia Construções* (REG 2002, s. I-787). Domen gällde huruvida bestämmelser i ett kollektivavtal, som förklarats ha allmän giltighet i en medlemsstat, i vilka det föreskrevs en minimilön, var tillämpliga på ett företag i en annan medlemsstat som utstationerat arbetstagare för att utföra tjänster där.

Domstolen granskade de aktuella bestämmelserna mot bakgrund av artiklarna 49 EG och 50 EG. Domstolen erinrade om sin rättspraxis, av vilken följande framgår: "[I princip utgör inte gemenskapsrätten] något hinder för en medlemsstat att föreskriva att ett företag etablerat i en annan medlemsstat som tillhandahåller tjänster på den första medlemsstatens territorium skall betala sina arbetstagare den minimilön som fastställts i denna stats nationella bestämmelser" (punkt 21). Därav slöt sig domstolen till att "det i princip [kan] medges att det är motiverat av ett mål av allmänt intresse, nämligen skyddet för arbetstagarna, att värdmedlemsstaten tillämpar sina bestämmelser om minimilön på tjänstetillhandahållare som är etablerade i en annan medlemsstat" (punkt 22). Det kan emellertid, fortsatte domstolen, "inte uteslutas att det finns situationer där det inte skulle vara förenligt med artiklarna [49 EG och 50 EG] att tillämpa sådana bestämmelser" (punkt 23). Bedömningen av dessa omständigheter ankommer på de nationella myndigheterna eller, i förekommande fall, domstolarna, vilka närmare bestämt måste "fastställa om dessa bestämmelser objektivt sett främjar skyddet av utstationerade arbetstagare. Även om lagstiftarens uttalade avsikt härvid inte kan vara avgörande, kan den likväl utgöra en indikation på vilket syfte som skall uppnås med dessa bestämmelser" (punkt 30).

En andra tolkningsfråga besvarade domstolen på följande sätt: "[D]et utgör en oerättigad begränsning av friheten att tillhandahålla tjänster att en inhemsk arbetsgivare, genom att ingå ett kollektivavtal på företagsnivå, kan tillämpa löner som är lägre än de minimilöner som har fastställts i ett allmängiltigt kollektivavtal, medan en arbetsgivare som är etablerad i en annan medlemsstat inte kan göra detta" (punkt 35).

9. I fråga om *fri rörlighet för kapital* bör de så kallade golden shares-målen nämnas. I domar av den 4 juni 2002 i de tre parallella målen C-367/98, *kommissionen mot Portugal*, C-483/99, *kommissionen mot Frankrike* och C-503/99, *kommissionen mot Belgien* (REG 2002 s. I-4731, I-4781 respektive I-4809), prövade domstolen om vissa åtgärder, i dessa tre medlemsstater, genom vilka staten gavs möjlighet att ingripa i verksamheten hos vissa privatiserade företag eller i verksamheten hos företag på väg att privatiseras var förenliga med gemenskapsrätten.

Genom vissa av de åtgärder som var aktuella i målet *kommissionen mot Portugal* begränsades utländska medborgares ägande av aktiekapital i privatiserade företag. Genom ett lagdekret hade vidare införts ett förfarande med förhandstillstånd från finansministern för en enskild fysisk eller juridisk persons förvärv av aktier som representerade mer än tio procent av det röstberättigade kapitalet i bolag som skulle bli föremål för återprivatisering.

I målet *kommissionen mot Frankrike* gällde talan ett dekret genom vilket en särskild aktie inrättades till förmån för franska staten i det statliga bolaget Elf-Aquitaine. Denna särskilda aktie innebar för det första en rätt att utse två av ledamöterna i företagets styrelse. Vidare innebar den att ekonomiministern i förhand skulle godkänna "allt direkt eller indirekt innehav från en fysisk eller juridisk persons sida, ensam eller samordnat med annan, av andelar överstigande de övre gränsvärdena om en tiondel, en femtedel eller en tredjedel av företagets kapital eller rösträtt vid bolagsstämman". Slutligen medförde aktien en rätt för franska staten att motsätta sig vissa beslut om överlåtelse eller pantsättning av diverse tillgångar. Målet *kommissionen mot Belgien* gällde rättigheter som var knutna till en särskild aktie till förmån för belgiska staten i Société nationale de transport par canalisations och i Société de distribution du gaz Distrigaz. Dessa särskilda aktier medförde en skyldighet att till energiministern i förväg anmäla alla pantsättningar eller förändringar av användningen av vissa av dessa företags tillgångar, varvid ministern hade rätt att motsätta sig de transaktioner som han ansåg strida mot nationella energiintressen. De gav vidare rätt att i bolagets styrelse utnämna två representanter som hade möjlighet att rekommendera ministern att ogiltigförklara alla de beslut av styrelsen eller av direktionen som de ansåg strida mot landets energipolitik.

Domstolen prövade de tre målen utifrån den fria rörligheten för kapital av det skälet att direkta investeringar i form av förvärv av företag genom köp av aktier samt förvärv av värdepapper på kapitalmarknaden utgör kapitalrörelser i den mening som avses i artikel 56 EG.

Domstolen konstaterade att bestämmelsen om att investerare från andra medlemsstater än Portugal inte får förvärva mer än ett visst antal aktier i vissa portugisiska företag utgör "olika behandling av andra medlemsstaters medborgare, vilken inskränker den fria rörligheten för kapital" (domen i det ovannämnda målet *kommissionen mot Portugal*, punkt 40). Eftersom den portugisiska regeringen inte hade åberopat något giltigt skäl för denna inskränkning fastslog domstolen att Republiken Portugal gjort sig skyldig till fördragsbrott.

De andra åtgärder som domstolen undersökte i dessa tre mål innefattade ingen diskriminering av medborgare från andra medlemsstater. Domstolen framhöll dock att det förbud som följer av artikel 56 EG "inte enbart [syftar] till att eliminera skillnader i behandlingen av aktörer på finansmarknaden, vilka har sin grund i aktörernas nationalitet" (dom i de ovannämnda målen *kommissionen mot Portugal*, punkt 44, och

kommissionen mot Frankrike, punkt 40). Domstolen erinrade om sin rättspraxis och fann att dessa åtgärder, trots att det inte görs någon skillnad på ekonomiska aktörer från olika medlemsstater, kan utgöra ett hinder för förvärv av aktier i berörda företag och leda till att investerare från andra medlemsstater avstår från att göra placeringar i dessa företag. Därmed riskerar åtgärderna att göra den fria rörligheten för kapital illusorisk. Härav slöt sig domstolen till att bestämmelserna i fråga utgör en restriktion för kapitalrörelser i den mening som avses i artikel 56 EG.

Domstolen undersökte sedan de rättfärdigande skäl som svarandena åberopat. Domstolen medgav att "medlemsstaternas farhågor under vissa omständigheter [kan] motivera att dessa behåller ett visst inflytande över privata företag som tidigare varit offentliga när dessa företag tillhandahåller tjänster av allmänt eller strategiskt intresse" (dom i de ovannämnda målen *kommissionen mot Portugal*, punkt 47, *kommissionen mot Frankrike*, punkt 43, och, *kommissionen mot Belgien*, punkt 43). Domstolen ansåg att dessa farhågor emellertid inte gav medlemsstaterna rätt att åberopa sina egendomsordningar till stöd för inskränkningar i de friheter som stadgas i EG-fördraget, när inskränkningarna är ett resultat av att medlemsstatens aktieinnehav i ett privat företag är förbundet med privilegier. För att vara förenlig med EG-fördraget skall en nationell regel, enligt vilken den fria rörligheten för kapital begränsas, vara motiverad av hänsyn som avses i artikel 58.1 EG eller av tvingande hänsyn av allmänintresse som gäller för alla fysiska eller juridiska personer som utövar verksamhet på värdmedlemsstatens territorium. För att vara motiverad skall den nationella regeln dessutom överensstämma med proportionalitetsprincipen.

I linje med sin fasta rättspraxis underkände domstolen de rättfärdigande skäl av ekonomisk art som åberopats i målet *kommissionen mot Portugal*. Däremot medgav domstolen att de syften som åberopats i målen *kommissionen mot Frankrike* och *kommissionen mot Belgien* rörande behovet att trygga energiförsörjningen i händelse av kris, utgör ett legitimt allmänintresse som återfinns bland sådana hänsyn till "allmän säkerhet" som avses i artikel 58.1 b EG.

I domen i målet *kommissionen mot Frankrike* fann domstolen, efter att ha uttalat sig om vilken typ av möjligheter som givits den franska regeringen och om att det inte gällde några villkor för utövandet av dessa möjligheter, att regleringen gick utöver vad som är nödvändigt för att uppnå det eftersträlvade målet.

I domen i målet *kommissionen mot Belgien* däremot fann domstolen, efter att ha konstaterat att det var fråga om ett system där ministern kan motsätta sig beslut och inte ett system med förhandsgodkännande och att de offentliga myndigheterna måste agera inom absoluta tidsfrister för att utöva dessa möjligheter, att detta system gör det möjligt att "utifrån objektiva kriterier som kan prövas rättsligt, trygga tillgången av ledningar ... och andra infrastrukturer" och att "[s]ystemet i fråga [sålunda] gör det ... möjligt för medlemsstaten att ingripa i en given situation för att trygga [Société nationale de transport par canalisations] och Distrigaz tillhandahållande av offentliga

nyttigheter, utan att frånga de krav som rättssäkerheten ställer" (punkt 52). Eftersom kommissionen inte hade visat att det eftersträvade målet skulle kunna uppnås genom mindre betungande åtgärder fann domstolen att de aktuella bestämmelserna var motiverade. Domstolen ogillade också kommissionens talan avseende att Konungariket Belgien hade gjort sig skyldig till fördragsbrott beträffande artikel 43 EG rörande etableringsfriheten eftersom det även i artikel 46 EG föreskrivs att rättfärdigande skäl kan utgöras av hänsyn till allmän säkerhet.

10. Vad gäller *konkurrensregler* uppmärksammas fyra mål i denna rapport.

I dom av den 19 februari 2002 i mål C-303/99, *Wouters m.fl.* (REG 2002, s. I-1577), uttalade sig domstolen om hur konkurrensreglerna skall tolkas i förhållande till föreskrifter som antagits av det nederländska advokatsamfundet med tillämpning av nederländsk lag om detta yrke. Enligt föreskrifterna förbjöds integrerat samarbete mellan advokater och revisorer.

Domstolen fann för det första att de aktuella föreskrifterna skall anses utgöra ett beslut av en företagssammanslutning i den mening som avses i artikel 81.1 EG. Domstolen ansåg att advokater i Nederländerna utövar en ekonomisk verksamhet och att de som en följd därav utgör företag i den mening som avses i EG-fördragets konkurrensbestämmelser. Det nederländska advokatsamfundet skall följaktligen anses vara en företagssammanslutning när det utfärdar sådana föreskrifter som de i målet aktuella. Föreskrifter av detta slag utgör "ett uttryck för viljan hos representanter för utövarna av ett yrke, och syftar till att förmå dessa yrkesutövare att uppträda på ett visst sätt när de utövar sin ekonomiska aktivitet" (punkt 64). Det förhållandet att det nederländska advokatsamfundet regleras genom offentligrättsliga bestämmelser föranleder inte någon annan bedömning. Denna tolkning medför inte heller något åsidosättande av principen om medlemsstaternas institutionella autonomi. Medlemsstaterna förblir nämligen fria att välja mellan två möjligheter: De kan, när de ger en yrkesorganisation befogenhet att utfärda föreskrifter se till att definiera de villkor av allmänt intresse och de grundläggande principer som föreskrifterna skall uppfylla, och behålla sin möjlighet att i sista hand själv anta sådana föreskrifter, varvid de föreskrifter som yrkesorganisationen utfärdar alltså är av offentlig art och inte omfattas av konkurrensreglerna för företag. Alternativt kan de låta de föreskrifter som en yrkesorganisation utfärdar beslutas av densamma, varvid konkurrensreglerna blir tillämpliga.

För det andra granskade domstolen frågan huruvida de aktuella föreskrifterna har till syfte eller resultat att begränsa konkurrensen och kan påverka handeln mellan medlemsstaterna. Domstolen konstaterade att dessa föreskrifter "begränsar konkurrensen och kan påverka handeln mellan medlemsstaterna" (punkt 86). Förbudet mot integrerat samarbete mellan advokater och revisorer medför begränsningar av produktionen och den tekniska utvecklingen i den mening som avses i artikel 81.1 b EG. Domstolen konstaterade också att sådana föreskrifter inverkar på

handeln inom gemenskapen. Då de nämnda föreskrifterna berör en medlemsstats hela territorium hindras den ekonomiska växelverkan som eftersträvas i EG-fördraget. Domstolen konstaterade emellertid att "alla avtal mellan företag eller beslut av företagssammanslutningar som begränsar en eller flera av parternas handlingsfrihet inte nödvändigtvis omfattas av förbudet i artikel [81.1 EG]". Domstolen tillade att det "[v]id tillämpningen av den bestämmelsen i ett fall som det förevarande ... nämligen [är] nödvändigt att beakta det allmänna sammanhang i vilket det ifrågavarande beslutet har fattats eller för vilket det medför verkningar, och mer specifikt dess syften, som i förevarande fall är knutna till behovet av att införa bestämmelser om organisation, kvalifikation, yrkesetik, kontroll och ansvar, vilka ger konsumenterna nödvändiga garantier för integritet och erfarenhet vid köp av juridiska tjänster, och vilka säkerställer en god rättsskipning" (punkt 97). Enligt domstolen medför advokaternas yrkesetiska skyldigheter en icke försumbar inverkan på marknaden för juridiska tjänster, och mer specifikt på möjligheterna att tillhandahålla juridiska tjänster tillsammans med revisorer som vare sig i allmänhet eller mer specifikt i Nederländerna har motsvarande yrkesetiska skyldigheter. Som en följd därav fastslog domstolen att de aktuella föreskrifterna rimligen har kunnat anses vara nödvändiga för att säkerställa att advokatyrket utövas på ett korrekt sätt, såsom detta har organiserats i den berörda medlemsstaten och att deras konkurrensbegränsande verkan inte går utöver vad som är nödvändigt för att säkerställa att advokatyrket utövas på ett korrekt sätt. Domstolen fann följaktligen att artikel 81.1 EG inte åsidosattes genom föreskrifterna.

För det tredje fann domstolen att det nederländska advokatsamfundet inte skall anses vara en företagssammanslutning i den mening som avses i artikel 82 EG, dels eftersom samfundet inte utövar ekonomisk verksamhet, dels eftersom de advokater som är verksamma i Nederländerna inte har så nära förbindelser med varandra att de kan följa samma handlingslinje på marknaden och på så sätt omintetgöra den konkurrens som råder mellan dem.

Dom av den 19 februari 2002 i mål C-35/99, *Arduino* (REG 2002, s.I-1529), gällde frågan huruvida det är förenligt med artiklarna 10 EG och 81 EG att en medlemsstat (i målet vid den nationella domstolen, Republiken Italien) genom lag eller andra föreskrifter godkänner en taxa som grundas på ett förslag från en yrkesorganisation för advokater, i vilken minimi- och maximiarvoden för utövarna av detta yrke fastställs.

Domstolen erinrade inledningsvis om sin rättspraxis enligt vilken det utgör ett brott mot artiklarna 10 EG och 81 EG när en medlemsstat antingen påbjuder eller främjar avtal, beslut och samordnade förfaranden som strider mot artikel 85 eller förstärker verkningarna av sådana avtal, beslut och samordnade förfaranden, eller när den fräntar sina egna föreskrifter deras offentlighetsrättsliga karaktär genom att delegera ansvaret för att besluta om ingripanden av ekonomiskt intresse till privata aktörer (se dom av den 21 september 1988 i mål 267/86, *Van Eycke*, REG 1988, s. 4769, punkt 16; svensk specialutgåva, volym 9, s. 587). I det aktuella fallet ansåg domstolen att den italienska staten inte hade fränthänt sig sina möjligheter att i sista hand besluta om taxan eller att kontrollera dess genomförande, framför allt på grund av att

yrkessammanslutningen för advokater endast fått i uppgift att lägga fram ett förslag som saknar bindande verkan såvida det inte godkänns av det behöriga ministeriet, vilket innebär att ministeriet således har möjlighet att ändra förslaget. Domstolen fann mot denna bakgrund att artiklarna 10 EG och 81 EG inte utgjorde hinder för en sådan åtgärd.

I dom av den 15 oktober 2002 i de förenade målen C-238/99 P, C-244/99 P, C-245/99 P, C-247/99 P, C-250/99 P-C-252/99 P och C-254/99 P, *Limburgse Vinyl Maatschappij m.fl. mot kommissionen* (REG 2002, s. I-8375), de så kallade PVC II-målen, avgjorde domstolen genom en enda dom åtta överklaganden av företag till vilka ett beslut av kommissionen var riktat varigenom de ålades att betala böter för att ha åsidosatt förbudet i artikel 81.1 EG. Ett första beslut av kommissionen om detta åsidosättande (nedan kallat det första PVC-beslutet) förklarades vara en nullitet av förstainstansrätten och det ogiltigförklarades sedan av domstolen efter överklagande (dom av den 15 juni 1995 i mål C-137/92 P, *kommissionen mot BASF m.fl.*, REG 1994, s. I-2555; svensk specialutgåva, volym 15, s. I-201). Den 27 juli 1994 antog kommissionen ett andra beslut (nedan kallat det andra PVC-beslutet), varigenom de företag det var riktat till ålades samma bötesbelopp som de hade ålagts genom det första PVC-beslutet. Efter att talan ånyo väckts om ogiltigförklaring underkände förstainstansrätten merparten av de grunder och argument som sökandena hade åberopat.

Genom domstolens dom ogillades samtliga överklaganden i sin helhet med undantag för överklagandet grundat på två grunder som en av sökandena (Montedison SpA) hade anfört och vilka grunder förstainstansrätten hade underkänt. Domstolen upphävde förstainstansrättens dom i denna enda del. Därefter fann den, efter att ha prövat om dessa grunder var välgrundade, att överklagandet inte kunde vinna bifall på dessa grunder.

Det stora antal grunder för att upphäva förstainstansrättens dom som samtliga klagande eller en del av dem åberopade i överklagandet avsåg exempelvis principen om domars rättskraft, principen om non bis in idem, att åtgärderna under förfarande som föregick antagandet av det första PVC-beslutet var ogiltiga och att kommissionen var skyldig att på nytt vidta vissa åtgärder under förfarandet. En andra grupp av grunder gällde utgången tidsfrist, antingen i förhållandet till preskriptionsregler eller till principen om rimlig tidsfrist. Domstolen prövade även flera grunder som klagandena hade åberopat avseende ett påstått åsidosättande av rätten till försvar, ofullständig bedömning av de faktiska omständigheterna eller att dessa missuppfattats av förstainstansrätten liksom underlåtenhet att ta ställning till grunder och att domskälen i den överklagade domen var motstridiga och bristfälliga.

I denna rapport uppmärksammas domstolens svar på de invändningar som riktats mot ett påstått åsidosättande av principen om rimlig tidsfrist. Domstolen delade förstainstansrättens bedömning att denna princip hade respekterats under de båda

delarna av det administrativa förfarandet som föregick antagandet av det andra PVC-beslutet liksom under hela det administrativa förfarandet. Domstolen fann vidare att den stora tidsåtgången för det domstolsförfarande som ledde till den överklagade domen var motiverad med hänsyn till målets särskilda komplexitet och att den följaktligen inte innebar någon kränkning av principen om rimlig tidsfrist. Som svar på en grund som åberopats av flera klagande tillade domstolen att "[ä]ven för det fall prövningen av en grund som avser åsidosättande av principen om en rimlig tidsfrist skulle kräva inte bara en separat prövning av varje skede i förfarandet utan även en helhetsbedömning av det administrativa förfarandet och eventuella domstolsförfaranden sett som en helhet, skall det i förevarande mål konstateras att principen om en rimlig tidsfrist inte har åsidosatts, trots att perioden från det att det administrativa förfarandet inleddes till dess denna dom avkunnas är ovanligt lång" (punkt 230). Domstolen fann att den sammanlagda tidsåtgången för denna period berodde på och var motiverad av kombinationen av ett komplext administrativt förfarande och fyra domstolsförfaranden i följd. Domstolen påpekade särskilt att merparten av perioden i fråga hade ägnats åt rättslig prövning av målet, varigenom de klagande hade fått tillfälle att utöva sin rätt till försvar till fullo. Domstolen hänvisade även till de språkregler som är tillämpliga på gemenskapsdomstolarna och till att ett mycket stort antal grunder hade prövats ingående, varav vissa avsåg nya och komplexa juridiska frågor.

Även andra viktiga delar av denna dom skall återges:

"[P]principen om [non bis in idem] utgör en grundläggande gemenskapsrättslig princip som dessutom fastställs i artikel 4.1 i protokoll nr 7 till EKMR. Denna princip innebär på konkurrensområdet ett förbud mot att ett företag på nytt hålls ansvarigt eller att ett förfarande enligt konkurrensreglerna på nytt inleds mot företaget avseende ett konkurrensbegränsande beteende som företaget redan har bötfällts för eller som företaget har frikänts från ansvar för genom ett tidigare beslut som inte längre kan överklagas ... För att denna princip skall tillämpas krävs följaktligen att det har fastslagits att överträdelsen faktiskt har begåtts eller att lagenligheten av bedömningen härav har kontrollerats ... Principen om [non bis in idem] utgör således enbart hinder för att överträdelsen på nytt prövas i sak, vilket skulle medföra att en ny sanktionsåtgärd vidtas utöver den som redan vidtagits, för det fall företaget på nytt hålls ansvarigt, eller att en första sanktionsåtgärd vidtas för det fall företaget inte hölls ansvarigt i det första beslutet men hålls ansvarigt i det andra beslutet" (punkterna 59–61).

"Enbart den omständigheten att talan väcks medför emellertid inte att befogenheten att vidta sanktionsåtgärder slutgiltigt överförs på gemenskapsdomstolarna. Kommissionen fråntas slutgiltigt sin befogenhet när domstolarna faktiskt har utövat den fulla prövningsrätten. Om gemenskapsdomstolarna däremot har begränsat sig till att ogiltigförklara ett beslut på grund av en rättsstridighet, utan att själva ta ställning i sak till överträdelsen och sanktionsåtgärden, kan den institution som antagit den

ogiltigförklarade rättsakten återuppta förfarandet på det stadium där rättsstridigheten uppstod och på nytt utöva sin befogenhet att vidta sanktionsåtgärder" (punkt 693).

I dom av den 22 oktober 2002 i mål C-94/00, *Roquette Frères*, REG 2002, s. I-9011), tillfrågades domstolen av franska Cour de cassation om vilket utrymme som kan utövas av en nationell domstol, som enligt den nationella rätten är behörig att bevilja tillstånd till besök i lokaler tillhörande företag misstänkta för överträdelser av konkurrensreglerna, när den skall pröva en ansökan om hjälp, som ingetts av kommissionen med stöd av artikel 14.6 i förordning nr 17⁸.

Domstolen kunde således klargöra och utveckla sin rättspraxis på området och närmare bestämt sin dom av den 21 september 1989 i de förenade målen 46/87 och 227/88, *Hoechst mot kommissionen* (REG 1989, s. 2859; svensk specialutgåva, volym 10, s. 133), genom att beakta Europadomstolens rättspraxis efter denna dom, särskilt dom av den 16 december 1992 i målet *Niemitz mot Tyskland* (serie A nr 251-B) och av den 16 mars 2002 i målet *Colas Est m.fl. mot Frankrike* (ännu ej publicerad). I domen i det ovannämnda målen *Hoechst mot kommissionen* fastställde domstolen att kravet på ett skydd mot godtyckliga eller oproportionerliga ingripanden från det allmänna i en persons privata verksamhetssfär utgör en allmän gemenskapsrättslig princip som de behöriga myndigheterna i medlemsstaterna är skyldiga att respektera när de prövar en ansökan om hjälp, som ingetts av kommissionen. Domstolen fastställde också att det ankommer på den behöriga nationella myndigheten att pröva om de planerade tvångsåtgärderna är godtyckliga eller alltför långtgående i förhållande till föremålet för undersökningen och att kommissionen, för sin del, skall se till att den nationella myndigheten har alla uppgifter som den behöver för att göra denna prövning och att gemenskapsrätten följs när tvångsåtgärder vidtas.

Ombedd att precisera denna rättspraxis angav domstolen inledningsvis att den behöriga nationella domstolens prövning, som endast skall omfatta de tvångsåtgärder som avses i ansökan, inte får gå utöver den prövning som krävs för att fastställa att tvångsåtgärderna inte är godtyckliga och att de står i proportion till föremålet för undersökningen. Det är endast detta som den nationella domstolen är behörig att undersöka i samband med prövningen av huruvida det finns skäl att bevilja de nämnda tvångsåtgärderna.

Domstolen undersökte vidare den exakta omfattningen av denna prövning och vilken information som krävs av kommissionen. Domstolen angav att kommissionen är skyldig att lämna den nationella domstolen "sådana utförliga förklaringar att det framgår att kommissionen i ärendet förfogar över uppgifter och indicier som ger anledning att misstänka att det berörda företaget har överträtt konkurrensreglerna" (punkt 61). "Däremot får den behöriga nationella domstolen inte begära att få in uppgifter och

⁸ Rådets förordning nr 17 av den 6 februari 1962, Första förordningen om tillämpning av fördragets artiklar 85 och 86 (EGT 13, s. 204; svensk specialutgåva, område 8, volym 1, s. 8).

indicier som finns i kommissionens handlingar i ärendet och som ligger till grund för kommissionens misstankar" (punkt 62). Eftersom tvångsåtgärder kan vidtas i preventivt syfte "ankommer [det] på kommissionen att till den behöriga nationella domstolen lämna sådana förklaringar som gör det möjligt för denna domstol att fastställa att kommissionens utsikter att kunna styrka de faktiska omständigheterna kring överträdelsen skulle vara obefintliga eller minska avsevärt, om den inte hade möjlighet att i förebyggande syfte få den hjälp den har begärt för att övervinna eventuell motstånd från företagets sida" (punkt 75). Målet med proportionalitetsprövningen är även att fastställa att de avsedda åtgärderna inte är oacceptabla i förhållande till de mål som eftersträvas med undersökningen. Den behöriga nationella domstolen måste kunna avslå ansökan om tvångsåtgärder "när den misstänkta inverkan på konkurrensen är alltför obetydlig, det berörda företagets förmodade inblandning är alltför marginell eller det som eftersöks är av alltför underordnad betydelse för att det ingrepp i en juridisk persons privata sfär som följer av en husrannsakan med polisens hjälp inte skall framstå som oproportionerligt och oacceptabelt i förhållande till de mål som eftersträvas med undersökningen" (punkt 80). Härav följer att kommissionen "i princip [är] skyldig att upplysa denna domstol om det som är utmärkande för den misstänkta överträdelsen, så att den kan bedöma hur allvarlig överträdelsen är. Härvid skall kommissionen ange vilken den relevanta marknaden antas vara och vilken typ av konkurrensbegränsningar som misstänks föreligga samt i vilken grad det berörda företaget är inblandat" (punkt 81). Kommissionen skall även "på ett så exakt sätt som möjligt ange vad som eftersöks och vad undersökningen skall omfatta" (punkt 83). Det är emellertid inte absolut nödvändigt att kommissionen, när den lämnar dessa upplysningar, exakt avgränsar den relevanta marknaden, gör en exakt rättslig kvalifikation av de förmodade överträdelserna eller anger den tidsperiod under vilken dessa överträdelser skall ha begåtts och det kan inte krävas av kommissionen att den endast begär att få tillgång till handlingar eller akter som den i förväg skulle kunna beskriva exakt.

Domstolen angav slutligen att när den behöriga nationella domstolen anser att de upplysningar som kommissionen har lämnat inte uppfyller de krav som domstolen formulerat skall den så fort som möjligt underrätta kommissionen — eller den nationella myndighet som har gett in ansökan på kommissionens begäran — om de uppkomna svårigheterna och att i förekommande fall begära in kompletterande upplysningar samtidigt som den skall vara särskilt uppmärksam på de krav på samordning, skyndsamhet och diskretion som skall säkerställa ett effektivt genomförande av undersökningarna. Kommissionen skall för sin del så fort som möjligt tillhandahålla de eventuella kompletterande upplysningar som den behöriga nationella domstolen begär, utan att det i gemenskapsrätten anges att sådana uppgifter skall ges i någon särskild form. Dessa ömsesidiga skyldigheter följer av principen om lojalt samarbete som föreskrivs i artikel 10 EG.

11. På *varumärkesrättens* område skall fyra mål som rör tolkningen av direktiv 89/104/EEG⁹ framhållas.

I dom av den 18 juni 2002 i mål C-299/99, *Philips* (REG 2002, s. I-5475), uttalade sig domstolen för första gången om tolkningen av direktiv 89/104 i förhållande till tecken som utgörs av en varas form. Tolkningsfrågorna hade uppkommit i samband med en talan om dels varumärkesintrång som väckts av innehavaren i Förenade kungariket av ett varumärke som bestod av en grafisk framställning av den övre sidan av en rakapparat med tre cirkelformade roterande knivhuvuden i en liksidig triangel (punkt 11), dels ogiltigförklaring av detta varumärke. Domstolen tillfrågades om tolkningen av flera bestämmelser i direktiv 89/104 på vilka det nämnda varumärkets giltighet kunde vara beroende. Domstolen klargjorde förhållandet mellan de olika hinder mot registrering eller grunder för ogiltighet som räknas upp i artikel 3 i detta direktiv. Vad särskilt gäller en varas form uttalade domstolen att "formen på en vara kan anses vara ägnad att särskilja varor i den mening som avses i artikel 2 i direktiv... [89/104] även om den inte innehåller något godtyckligt inslag, såsom en dekoration utan praktisk funktion" (punkt 50). Domstolen preciserade under vilka omständigheter en omfattande användning av ett tecken som består av varans form kan vara tillräcklig för att tecknet skall anses ha förvärvat särskiljningsförmåga i den mening som avses i artikel 3.3 i nämnda direktiv, i fråga om särskiljningsförmåga genom bruk.

Domstolen klargjorde framförallt, genom sitt svar på den fjärde tolkningsfrågan, tolkningen av registreringshindret i artikel 3.1 e i direktiv 89/104. Enligt denna bestämmelse föreligger hinder för registrering som varumärke för tecken som endast består av en form som följer av varans art, av en form som erfordras för att ett tekniskt resultat skall uppnås eller av en form som ger varan ett betydande värde. När en form vägras registrering på grund av detta registreringshinder kan formen inte på några villkor registreras enligt artikel 3.3. i detta direktiv (punkterna 57 och 75). Domstolen erinrade om sin rättspraxis enligt vilken de olika registreringshinder som uppräknas i artikel 3 i nämnda direktiv skall tolkas mot bakgrund av det allmänintresse som ligger bakom vart och ett av dem (dom av den 4 maj 1999 i de förenade målen C-108/97 och C-109/97, *Windsurfing Chiemsee*, REG 1999 s. I-2779, punkterna 25 till 27). Vad särskilt avser tecken som endast består av en sådan form på en vara "som är nödvändig för att uppnå ett tekniskt resultat," konstaterade domstolen att syftet med denna bestämmelse är "att förhindra registrering av former vars väsentliga särdrag fyller en teknisk funktion, eftersom varumärkesrätten annars oundvikligen skulle begränsa konkurrenternas möjligheter att erbjuda en vara i vilken en sådan funktion införlivats, eller i vart fall begränsa deras valfrihet i tekniskt hänseende vid införlivandet av en sådan funktion i sina varor" (punkt 79). Härav slöt sig domstolen till att ett tecken som endast består av formen på en vara inte får registreras "om det visas att de väsentliga särdragen i denna form endast är hänförliga till uppnåendet av ett tekniskt

⁹ Se ovan fotnot 6.

resultat". Detta gäller även om det kan visas att det finns andra former med hjälp av vilka samma tekniska resultat kan uppnås (punkt 84).

I dom av den 14 maj 2002 i mål C-2/00, *Hölterhoff* (REG 2002, s. I-4187), ombads domstolen tolka artikel 5.1 i direktiv 89/104 enligt vilken varumärkesinnehavaren har rätt att förhindra tredje man att i näringsverksamhet använda tecken som är identiska med varumärket med avseende på de varor som är identiska med dem för vilka varumärket är registrerat (artikel 5.1 a) och tecken som på grund av sin identitet eller likhet med varumärket och identiteten eller likheten hos de aktuella varorna kan leda till förväxling hos allmänheten (artikel 5.1 b). Domstolen uttalade att "innehavaren av ett varumärke inte kan åberopa sin ensamrätt när en tredje man i affärsförhandlingar öppet visar att varan härstammar från hans egen produktion och använder varumärket i fråga enbart för att beskriva den erbjudna varans särskilda egenskaper, så att det är uteslutet att det använda varumärket uppfattas som en uppgift om att denna vara kommer från en viss näringsidkare".

I dom av den 12 november 2002 i mål C-206/01, *Arsenal Football Club* (REG 2002, s. I-0000), ombads domstolen att uttala sig om tolkningen av artikel 5.1 a i direktiv 89/104 i samband med en talan om varumärkesintrång som väckts av fotbollsklubben Arsenal Football Club plc mot en handelsman angående dennes försäljning av halsdukar som försetts med ordet Arsenal med stora bokstäver. Arsenal FC har registrerat detta tecken som varumärke för bland annat sådana produkter. Domstolen uttalade att i en situation där tredje man i näringsverksamhet använder ett tecken som är identiskt med ett med giltig verkan registrerat varumärke för produkter som är identiska med de produkter som varumärkesregistreringen avser, kan varumärkesinnehavaren i ett fall som det som är i fråga i målet vid den nationella domstolen motsätta sig denna användning med stöd av artikel 5.1 a i nämnda direktiv.

För att komma till denna slutsats erinrade domstolen om sin rättspraxis av vilken det framgår att den ensamrätt som stadgas i artikel 5.1 a i direktiv 89/104 infördes för att ge varumärkesinnehavaren möjlighet att skydda sina särskilda intressen, det vill säga att säkerställa att varumärket kan fylla sin funktion. Härav slöt sig domstolen till att utövandet av denna rätt måste reserveras för de fall då tredje mans användande av tecknet skadar eller kan skada varumärkets funktion och i synnerhet dess grundläggande funktion att ge konsumenterna garantier om produktens ursprung. Däremot kan varumärkesinnehavaren inte förhindra användningen av ett tecken, som är identiskt med varumärket, med avseende på produkter som är identiska med de produkter som varumärkesregistreringen avser, om denna användning inte skadar hans intressen i egenskap av varumärkesinnehavare med hänsyn till varumärkets funktion. Domstolen hänvisade till domen i det ovannämnda målet *Hölterhoff* och påpekade att viss användning i helt beskrivande syfte inte omfattas av tillämpningsområdet för artikel 5.1 i detta direktiv, då denna användning inte innebär intrång i de rättigheter som denna bestämmelse är avsedd att skydda, och att den alltså inte omfattas av användningsbegreppet i den mening som avses i nämnda bestämmelse. Domstolen konstaterade emellertid att situationen i målet vid den

nationella domstolen i grunden skiljer sig från den situation som gav upphov till domen i det ovannämnda målet *Hölterhoff*. I förevarande fall har användningen av tecknet nämligen skett vid försäljning till konsumenter och uppenbarligen inte enbart i beskrivande syfte. Att handelsmannen i sin försäljningsbod på skyltar angivit att de berörda produkterna inte är klubbens officiella produkter föranleder inte någon annan bedömning.

Domstolen konstaterade för övrigt att det i målet vid den nationella domstolen inte heller är säkert att alla produkter som utpekas av varumärket har framställts eller tillhandahållits under kontroll av ett enda företag som ansvarar för deras kvalitet. Under dessa omständigheter kan tredje mans användning av ett tecken som är identiskt med varumärket inverka på produktens ursprungsgaranti vilket varumärkesinnehavaren måste kunna motsätta sig. Domstolen fann att denna slutsats inte kan ifrågasättas av det faktum att varumärket, inom ramen för denna användning uppfattas som ett bevis på stöd för, lojalitet eller tillhörighet med varumärkesinnehavaren.

I dom av den 12 december 2002 i mål C-273/00, *Sieckmann* (REG 2002, s. I-0000), ombads domstolen tolka artikel 2 i direktiv 89/104 rörande tecken som kan utgöra ett varumärke beträffande dofttecken. Domstolen uttalade att denna bestämmelse skall tolkas så att "ett tecken som i sig inte kan uppfattas visuellt kan utgöra ett varumärke under förutsättning att det kan återges grafiskt, i synnerhet med hjälp av figurer, linjer eller bokstäver, varvid återgivningen skall vara klar, precis, fullständig i sig själv, lättillgänglig, tydlig, beständig och objektiv. Beträffande ett dofttecken fann domstolen emellertid att "kraven på grafisk återgivning inte anses uppfylla genom en kemisk formel, en skriftlig beskrivning med ord, en deponering av ett doftprov eller genom en kombination av dessa faktorer".

Domstolen kom fram till denna slutsats med hänsyn till den viktiga roll som registreringen har i det skyddssystem som inrättats såväl genom direktiv 89/104 som förordning (EG) nr 40/94 om gemenskapsvarumärken.¹⁰ Även om det i artikel 2 i detta direktiv föreskrivs att "särskilt ord ... figurer, bokstäver, siffror, formen på en vara eller dess förpackning ..." kan utgöra varumärken, är denna uppräknings exemplifierande vilket framgår av sjunde skälet i direktivet. Tecken som inte i sig kan uppfattas visuellt utesluts inte uttryckligen i denna bestämmelse. Sådana tecken kan således utgöra ett varumärke under förutsättning att de kan återges grafiskt. Domstolen definierade de krav som ett grafiskt återgivande måste uppfylla, med hänsyn till återgivandets funktion, särskilt vad gäller dess lättillgänglighet för de som använder registret.

Domstolen framhöll särskilt nödvändigheten av att återgivningen skall vara klar, precis, fullständig i sig själv, lättillgänglig, tydlig, beständig och objektiv.

¹⁰ Rådets förordning (EG) nr 40/94 av den 20 december 1993 om gemenskapsvarumärken (EGT 1994 L 11, s. 1; svensk specialutgåva, område 17, volym 2, s. 3).

Med tillämpning av dessa krav på sätten att grafiskt återge dofttecken, vilka domstolen tillfrågades om av den nationella domstolen, konstaterade domstolen att en kemisk formel "inte ... återge[r] doften av en substans utan det är doften i sig som återges" och att "[f]ormeln är inte heller tillräckligt klar och precis" (punkt 69). Domstolen konstaterade vidare att beskrivningen av en doft "[väl] kan ... vara grafisk, men [att] den är inte tillräckligt klar, precis och objektiv" (punkt 70), att deponering av ett doftprov inte utgör en sådan grafisk återgivning som avses i artikel 2 i direktivet och att ett doftprov "inte heller [är] tillräckligt stabilt eller beständigt" (punkt 71). I fråga om ett dofttecken kan inte heller en kombination av dessa olika metoder uppfylla kraven på grafisk återgivning, "särskilt inte kraven på klarhet och precision" (punkt 72).

12. I fråga om *offentlig upphandling* redovisas två mål.

I dom av den 18 juni 2002 i mål C-92/00, *HI* (REG 2002, s. I-5553), tillfrågades domstolen om tolkningen av direktiv 89/665/EEG.¹¹ Domstolen ombads närmare bestämt att uttala sig om frågan huruvida ett beslut av en upphandlande myndighet att återkalla en anbudsinfordran avseende en offentlig upphandling av tjänster skall kunna vara föremål för ett prövningsförfarande och vilken omfattning en sådan prövning skall ha.

Domstolen besvarade de frågor som ställts till den på så sätt att "[d]et krävs enligt artikel 1.1 i ... direktiv 89/665 ... att ett beslut av en upphandlande myndighet att återkalla en anbudsinfordran avseende en offentlig upphandling av tjänster skall kunna vara föremål för ett prövningsförfarande och, i förekommande fall, ogiltigförklaras av den anledningen att beslutet innebär åsidosättande av gemenskapsrätten på området för offentlig upphandling eller av de nationella regler som innebär införlivande av denna rätt och att detta direktiv "utgör hinder för att en nationell bestämmelse som innebär att prövningen av huruvida ett beslut att återkalla en anbudsinfordran är rättsenligt endast skall omfatta frågan huruvida detta beslut är av godtycklig art".

I dom av den 17 september 2002 i mål C-513/99, *Concordia Bus Finland* (REG 2002, s. I-7213), granskade domstolen för första gången frågan huruvida det är tillåtet att beakta miljöskyddskriterier i förfarandet för offentlig upphandling av vissa tjänster. De tolkningsfrågor som ställts gällde huvudsakligen tolkningen av direktiv 92/50/EEG.

¹¹ Rådets direktiv 89/665/EEG av den 21 december 1989 om samordning av lagar och andra författningar för prövning av offentlig upphandling av varor och bygg- och anläggningsarbeten (EGT L 395, s.33; svensk specialutgåva, område 6, volym 3, s. 48) i dess ändrade lydelse enligt rådets direktiv 92/50/EEG av den 18 juni 1992 om samordning av förfarandena vid offentlig upphandling av tjänster (EGT L 209, s. 1; svensk specialutgåva, område 6, volym 3, s. 139).

Domstolen angav dock att svaret inte skulle bli annorlunda för det fall direktiv 93/38/EEG¹² var tillämpligt på upphandlingsförfarandet.

Målet vid den nationella domstolen gällde staden Helsingfors (Finland) tilldelande av kontrakt för drift av busslinjer. Domstolen fann att en upphandlande myndighet, som vid offentlig upphandling av lokala busstransporttjänster har beslutat att kontraktet i fråga skall tilldelas den anbudsgivare som lämnar det ekonomiskt mest fördelaktiga anbudet, kan beakta sådana miljökriterier som bussarnas kväveoxidutsläpp eller deras bullernivå under förutsättning att dessa kriterier uppfyller vissa villkor.

För att komma till slutsatsen att möjligheten att använda miljöskyddskriterier inte uteslöts genom direktiv 92/50 påpekade domstolen att direktivet inte innehåller någon uttömmande uppräkningslista av de kriterier som kan tillämpas vid tilldelning av ett offentligt kontrakt och att artikel 36.1 a inte skall tolkas så att samtliga kriterier som den upphandlande myndigheten tillämpar för att fastställa det ekonomiskt mest fördelaktiga anbudet skall vara av rent ekonomisk art. Det kan nämligen inte uteslutas att faktorer som inte är av rent ekonomisk art kan påverka ett anbuds värde för den upphandlande myndigheten. Domstolen hänvisade även till artikel 130r.2 första stycket i EG-fördraget, som genom Amsterdamfördraget i något förändrad form blivit artikel 6 EG, i vilken det föreskrivs att miljöskyddskraven skall integreras i utformningen och genomförandet av gemenskapens politik och verksamhet.

Med intryck av sin fasta rättspraxis räknade domstolen upp de villkor som måste vara uppfyllda för att hänsynstagande till miljöskyddskriterier skall vara förenliga med gemenskapsrätten. Dessa kriterier skall ha samband med kontraktets föremål, inte ge myndigheten en obegränsad valfrihet, uttryckligen anges i kontraktshandlingarna, eller i meddelandet om upphandling, och vara förenliga med alla grundläggande principer i gemenskapsrätten och särskilt icke-diskrimineringsprincipen.

13. I fråga om *socialrätt* skall framhållas tre mål om social trygghet (13.1), likabehandling av kvinnor och män (13.2) och två mål om tolkningen av två direktiv som är av social karaktär (13.3).

13.1 I dom av den 5 februari 2002 i mål C-255/99, *Humer* (REG 2002, s. I-1205), var frågan huruvida ett krav i österrikisk lag på att underåriga barn skall vara varaktigt bosatta i Österrike för att vara berättigade till bidragsförskott är förenligt med gemenskapsrätten. Domstolen erinrade inledningsvis om att en sådan förmån utgör en familjeförmån i den mening som avses i artikel 4.1 h i förordning (EEG) nr 1408/71¹³

¹² Rådets direktiv 93/38/EEG av den 14 juni 1993 om samordning av upphandlingsförfarandet för enheter som har verksamhet inom vatten-, energi-, transport- och telekommunikationssektorer. EGT L 199, s. 84; svensk specialutgåva, område 6, volym 4, s. 177).

¹³ Rådets förordning (EEG) nr 1408/71 av den 14 juni 1971 om tillämpningen av systemen för social trygghet när anställda, egenföretagare eller deras familjemedlemmar flyttar inom gemenskapen, i

(dom av den 15 mars 2001 i mål C-85/99, *Offermanns*, REG 2002, s. I-2261). Domstolen konstaterade vidare att en person vars förälder är arbetstagare eller arbetslös ingår i den personkrets som omfattas av tillämpningsområdet för denna förordning i egenskap av medlem i en arbetstagares familj. Domstolen fastslog slutligen att artiklarna 73 och 74 i nämnda förordning skall tolkas på så sätt att ett underårigt barn, som efter en skilsmässa bor med den förälder som är vårdnadshavare i en annan medlemsstat än den utbetalande medlemsstaten och vars andra förälder, som är skyldig att betala underhåll, arbetar eller är arbetslös i den utbetalande medlemsstaten, har rätt till en sådan familjeförmån som det bidragsförskott som föreskrivs i den österrikiska lagen.

I dom av den 5 februari 2002 i mål C-277/99, *Kaske* (REG 2002, s. I-1261), uttalade sig domstolen om möjligheten att tillämpa en konvention mellan Förbundsrepubliken Tyskland och Republiken Österrike om arbetslöshetsförsäkring i stället för rådets förordning (EEG) nr 1408/71 genom att de i målet *Rönfeldt* (dom av den 7 februari 1991 i mål C-227/89, REG 1991, s. I-323; svensk specialutgåva, volym 11, s. I-9) fastslagna principerna tillämpas på dessa förmåner. Domstolen fann att en sådan möjlighet förelåg i målet vid den nationella domstolen. Enligt domstolen är det enda syftet med de principer som fastställts i den sistnämnda domen att bevara en förvärvad rättighet på det sociala området vilken inte hade inrättats inom gemenskapsrätten vid den tidpunkt då den medborgare i en medlemsstat som åberopar den kunde utnyttja den. Därmed saknar den omständigheten att förordning nr 1408/71 blev tillämplig i en medborgares ursprungsmedlemsstat den dag då denna medlemsstat anslöt sig till Europeiska gemenskapen betydelse för hans förvärvade rättighet enligt en bilateral konvention som ensam var tillämplig vid den tidpunkt då han utövade sin rätt till fri rörlighet.

Dom av den 19 mars 2002 i de förenade målen C-393/99 och C-394/99, *Hervein m.fl.* (REG 2002, s. I-2829), gällde frågan huruvida vissa bestämmelser i förordning nr 1408/71¹⁴ var giltiga då det i dem föreskrivs att en person som samtidigt är anställd inom en medlemsstats territorium och egenföretagare inom en annan medlemsstats territorium skall omfattas av lagstiftningen i var och en av dessa medlemsstater. Domstolen förklarade att det av prövningen av de ställda frågorna inte hade framkommit någon omständighet som var av sådant slag att den kunde påverka giltigheten av de aktuella bestämmelserna. Domstolen tillade att det dock ankommer på den nationella domstol vid vilken tvister om tillämpningen av denna bestämmelse

dess ändrade och uppdaterade lydelse enligt rådets förordning (EG) nr 118/97 av den 2 december 1996 (EGT L 28, s. 1).

¹⁴ Artikel 14c.1 b, nu artikel 14c b, och bilaga VII till rådets förordning (EEG) nr 1408/71 av den 14 juni 1971 om tillämpningen av systemen för social trygghet när anställda, egenföretagare eller deras familjer flyttar inom gemenskapen, i dess lydelse enligt rådets förordning (EEG) nr 2001/83 av den 2 juni 1983 (EGT L 230, s. 6; svensk specialutgåva, område 5 volym 3, s. 13) och därefter i dess lydelse enligt rådets förordning (EEG) nr 3811/86 av den 11 december 1986 (EGT L 355, s. 5; svensk specialutgåva, område 5, volym 4, s. 86).

har anhängiggjorts att dels kontrollera att de nationella lagstiftningar som härvid tillämpats har tillämpats på ett sätt som är förenligt med artiklarna 39 EG och 43 EG, i synnerhet att den nationella lagstiftning avseende vilken tillämpningsvillkoren ifrågasätts verkligen resulterar i ett socialt skydd för den berörde arbetstagaren, dels kontrollera huruvida det är lämpligt att på den berörde arbetstagarens begäran undantagsvis inte tillämpa denna bestämmelse när den leder till att arbetstagaren förlorar en social trygghetsförmån som han ursprungligen hade i enlighet med en konvention om social trygghet som gäller mellan två eller flera medlemsstater.

13.2 I dom av den 19 mars 2002 i mål C-476/99, *Lommers* (REG 2002, s. I-2891), fann domstolen att artikel 2.1 och 2.4 i rådets direktiv 76/207/EEG¹⁵ inte utgör hinder för att ett ministerium uppställer regler för att motverka en betydande underrepresentation av kvinnor inom ministeriet enligt vilka kvinnliga anställda, mot bakgrund av att det inte finns tillräcklig barnomsorg som är lämplig och ekonomiskt överkomlig, förbehålls det begränsade antal subventionerade barnomsorgsplatser som arbetsgivaren tillhandahåller sina anställda, medan manliga anställda endast kan få tillgång till platserna om det enligt arbetsgivarens bedömning föreligger en nödsituation. Detta gäller emellertid endast, tillade domstolen, under förutsättning att undantaget för manliga anställda tolkas på så sätt att det medger att de av de manliga anställda som ensamma har vård om sina barn får tillgång till detta barnomsorgssystem på samma villkor som de kvinnliga anställda.

Dom av den 17 september 2002 i mål C-320/00, *Lawrence m.fl.* (REG 2002, s. I-7325), gällde tolkningen av artikel 141.1 EG i förhållande till kvinnliga arbetstagare som efter ett obligatoriskt upphandlingsförfarande hade överförts från en statlig inrättning till privata företag och uppbar lägre lön än den som utbetalades före överföringen. Domstolen påpekade i detta hänseende att det inte finns någonting i ordalydelsen i artikel 141.1 EG som ger vid handen att tillämpningen av artikeln är begränsad till situationer där kvinnor och män utför arbete för samma arbetsgivare. När de faktiska skillnaderna i lönevillkor för arbetstagare som utför samma eller likvärdigt arbete, som i förevarande fall, inte kan tillskrivas en och samma källa finns det emellertid ingen som är ansvarig för den ojämlika behandlingen och som kan korrigera denna. Till följd därav fastslog domstolen att en situation där de faktiska skillnaderna i lönevillkor för arbetstagare av olika kön som utför samma eller likvärdigt arbete inte kan tillskrivas en och samma källa inte omfattas av artikel 141.1 EG.

13.3 I dom av den 4 juni 2002 i mål C-164/00, *Beckmann* (REG 2002, s. I-4893), avgav domstolen ett förhandsavgörande i fråga om tolkningen av direktiv 77/187/EEG om

¹⁵ Rådets direktiv 76/207/EEG av den 9 februari 1976 om genomförandet av principen om likabehandling av kvinnor och män i fråga om tillgång till anställning, yrkesutbildning och befordran samt arbetsvillkor (EGT L 39, s. 40; svensk specialutgåva, område 5 volym 1, s.191).

skydd för arbetstagares rättigheter vid överlåtelse av företag,¹⁶ i en tvist mellan Katia Beckman och hennes tidigare arbetsgivare, angående förtidspension och andra förmåner som hon ansåg sig ha rätt till efter att ha blivit uppsagd på grund av arbetsbrist, förmåner som den tidigare arbetsgivaren vägrade betala. Domstolen fann att "förmåner som betalas vid förtidspensionering liksom förmåner som syftar till att förbättra villkoren vid förtidspensionering och som vid uppsägning beviljas arbetstagare som uppnått en viss ålder, såsom de förmåner som är aktuella i målet vid den nationella domstolen, inte skall anses vara sådana ålders-, invaliditets- eller efterlevandeförmåner på grund av kompletterande pensionssystem som avses i artikel 3.3 i direktiv... [77/187]" (punkt 32).

För att komma till denna slutsats bedömde domstolen att mot bakgrund av den allmänna målsättningen att skydda arbetstagarnas rättigheter i händelse av en företagsövergång som eftersträvas i direktiv 77/187, där det föreskrivs att överlåtarens rättigheter och skyldigheter på grund av ett anställningsavtal, ett anställningsförhållande eller kollektivavtal övergår på förvärvaren, skall undantaget tolkas restriktivt. Mot denna bakgrund avses med åldersförmåner endast de förmåner som betalas från den tidpunkt då arbetstagaren uppnår den normala pensionsåldern i det ifrågavarande pensionssystemet och inte förmåner som betalas under sådana omständigheter som föreligger i målet vid den nationella domstolen, det vill säga vid uppsägning på grund av arbetsbrist, även om förmånerna beräknas enligt samma metod som vanliga pensionsförmåner. Domstolen fann även att skyldigheterna vid uppsägning av en arbetstagare övergår på förvärvaren oberoende av det faktum att dessa skyldigheter har sitt ursprung i offentliga föreskrifter eller att det finns bestämmelser om deras genomförande i sådana föreskrifter och oberoende av det förfarande som fastställts för detta genomförande.

I dom av den 12 december 2002 i mål C-442/00, *Rodríguez Caballero* (REG 2002, s. I-0000), avgav domstolen ett förhandsavgörande om tolkningen av direktiv 80/987/EEG om tillnärmning av medlemsstaternas lagstiftning om skydd för arbetstagarna vid arbetsgivarens insolvens.¹⁷ Med tillämpning av de allmänna principerna likhetsprincipen och icke-diskrimineringsprincipen fann domstolen att fordringar avseende "salarios de tramitación" (lön under förfarandet) skall anses utgöra sådana fordringar på grund av anställningsavtal eller anställningsförhållanden som avser lön i den mening som avses i detta direktiv, oavsett genom vilket förfarande de fastställts, när enligt den nationella lagstiftningen sådana fordringar som fastställts i ett domstolsavgörande omfattas av garantiinstitutionernas ansvar och det inte finns

¹⁶ Rådets direktiv 77/187/EEG av den 14 februari 1977 om tillnärmning av medlemsstaternas lagstiftning om skydd för arbetstagares rättigheter vid överlåtelse av företag, verksamheter eller delar av verksamheter (EGT L 61, s. 26; svensk specialutgåva, område 5, volym 2, s. 91).

¹⁷ Rådets direktiv 80/987/EEG av den 20 oktober 1980 om tillnärmning av medlemsstaternas lagstiftning om skydd för arbetstagarna vid arbetsgivarens insolvens (EGT L 283, s. 23; svensk specialutgåva, område 5, volym 2, s. 121).

sakliga skäl att undanta sådana fordringar som fastställts i ett förlikningsförfarande från detta skydd.

14. Vad gäller gemenskapens *yttre förbindelser* skall ett yttrande och fyra mål anges.

Yttrande 1/00 av den 18 mars 2002 (REG 2002, s. I-3493), avgavs efter en begäran av kommissionen enligt artikel 300.6 EG angående huruvida ett utkast till avtal om upprättandet av ett gemensamt europeiskt luftrum (nedan kallat ECAA-avtalet), som skall ingås av ett flertal kandidatländer och gemenskapen, är förenligt med bestämmelserna i EG-fördraget, särskilt vad gäller det i detta avtal angivna systemet för rättslig kontroll (redogörelsen för begäran om yttrande, första stycket).

I sitt yttrande tillämpade domstolen de principer som återfinns i yttrande 1/91 av den 14 december 1991 (REG 1991, s. I-6079; svensk specialutgåva, volym 11, s. I-533) och yttrande 1/92 av den 10 april 1992 (REG 1992, s. I-2821; svensk specialutgåva, volym 12, s. I-41) om ett förslag till avtal om skapandet av Europeiska ekonomiska samarbetsområdet. Domstolen konstaterade att det inom ramen för en förfrågan beträffande ett utkast till ett sådant avtal som ECAA-avtalet, vari ett stort antal av reglerna materiellt är desamma som de gemenskapsrättsliga bestämmelserna, ankommer på den att utreda huruvida det utkast som den skall yttra sig om innehåller tillräckliga åtgärder, för att säkerställa att strävan efter enhetlighet i tolkningen av dessa regler och de nya institutionella band som genom ECAA-avtalet har upprättats mellan gemenskapen och avtalspartsstaterna inte påverkar autonomi hos gemenskapens rättsordning. En förutsättning för att denna autonomi skall kunna bevaras är för det första att gemenskapens och dess institutioners behörigheter, såsom de har utformats i EG-fördraget, inte ändrar karaktär. En annan förutsättning är att mekanismerna för enhetlig tolkning av reglerna i ECAA-avtalet och för tvistlösning inte får som verkan att gemenskapen och dess institutioner vid utövning av sin interna behörighet åläggs någon särskild tolkning av de gemenskapsrättsliga regler som återges i det nämnda avtalet. Efter en detaljerad granskning av avtalsutkastet fann domstolen att detta inte påverkar karaktären av gemenskapens och dess institutioners behörighet i en sådan utsträckning att det skall förklaras vara oförenligt med EG-fördraget.

I dom av den 19 mars 2002 i mål C-13/00, *kommissionen mot Irland* (REG 2002, s. I-2943), konstaterade domstolen att Irland hade underlåtit att uppfylla sina skyldigheter enligt artikel 300.7 EG jämförd med artikel 5 i protokoll 28 till Avtalet om Europeiska ekonomiska samarbetsområdet¹⁸, genom att inte före den 1 januari 1995 ansluta sig till Bernkonventionen för skydd av litterära och konstnärliga verk. I denna dom konstaterade domstolen att medlemsstaternas skyldighet att ansluta sig till Bernkonventionen enligt artikel 5 i protokoll 28 till Avtalet om Europeiska ekonomiska samarbetsområdet omfattas av gemenskapsrätten och att kommissionen således är

¹⁸ Avtalet om Europeiska ekonomiska samarbetsområdet av den 2 maj 1992 (EGT L 1, 1994, s. 3; SÖ 1994:24).

behörig att bedöma om kravet iakttas, med förbehåll för domstolens prövning, eftersom denna skyldighet återfinns i ett blandat avtal som ingåtts av gemenskapen och dess medlemsstater och som rör ett område som i stor utsträckning omfattas av EG-fördraget.

I sju av de åtta "open skies-domarna", som nämns i punkt 7 i denna del av rapporten (domar av den 5 november 2002 i de ovannämnda målen *kommissionen mot Danmark*, *kommissionen mot Sverige*, *kommissionen mot Finland*, *kommissionen mot Belgien*, *kommissionen mot Luxemburg*, *kommissionen mot Österrike* och *kommissionen mot Tyskland*), kritiserade kommissionen medlemsstaterna för att ha åsidosatt gemenskapens externa behörighet genom att göra de omtvistade åtagandena. Kommissionen anförde att nämnda behörighet grundas dels på att det var nödvändigt, i den mening som avses i yttrande 1/76 av den 26 april 1977 (REG 1977, s. 741; svensk specialutgåva, volym 3, s. 345), att ingå ett avtal om dessa åtaganden på gemenskapsnivå, dels på att de omtvistade åtagandena inverkar på de regler som gemenskapen har antagit på luftfartsområdet i den mening som avses i dom av den 31 mars 1971 i mål 22/70, *kommissionen mot rådet* (REG 1971, s. 263; svensk specialutgåva, volym 1, s. 551), det så kallade AETR målet.

Domstolen avfärdade inledningsvis att de principer som följde av det ovannämnda yttrandet 1/76 var tillämpliga. Efter en detaljerad analys ansåg domstolen att det inte förelåg en situation där den interna behörigheten endast kan utövas effektivt samtidigt med den externa behörigheten (punkt 62). Domstolen prövade sedan om gemenskapen har en sådan behörighet som avses i domen i det ovannämnda AETR-målet, enligt vilken gemenskapens behörighet att ingå internationella avtal inte enbart framgår av en uttrycklig behörighet i EG-fördraget, utan även kan följa av andra bestämmelser däri och av rättsakter som antagits av gemenskapens institutioner inom ramen för dessa bestämmelser. Domstolen erinrade om att gemenskapen får extern behörighet genom att utöva sin interna behörighet under följande omständigheter: När de internationella åtagandena omfattas av tillämpningsområdet för de gemensamma bestämmelserna eller av ett område som redan i stor utsträckning regleras av sådana bestämmelser, även om åtagandena inte står i motsats till de gemensamma bestämmelserna, när gemenskapen i sina interna rättsakter har infört bestämmelser om hur medborgare från tredje länder skall behandlas eller när den uttryckligen har tilldelat institutionerna en behörighet att förhandla med tredje länder och när gemenskapen har genomfört en fullständig harmonisering på ett visst område. De eventuella snedvridningar av tjänsteflödet på den inre marknaden som kan följa av de bilaterala så kallade open skies-avtal som medlemsstaterna har ingått med tredje länder inverkar däremot inte i sig på de gemensamma bestämmelser som har antagits på detta område och kan således inte ligga till grund för en extern behörighet för gemenskapen. Slutligen tillämpade domstolen dessa kriterier och konstaterade, efter en detaljerad granskning av gemenskapsbestämmelserna på luftfartsområdet, att dessa medlemsstater hade underlåtit att uppfylla sina skyldigheter enligt artikel 10 EG

och förordningarna (EEG) nr 2409/92 och nr 2299/89,¹⁹ genom att göra eller genom att, trots omförhandlingen av open skies-avtalen, bibehålla internationella åtaganden gentemot Amerikas förenta stater avseende vilka flygpriser som trafikföretag som detta tredje land har utsett skall tillämpa på flyglinjer inom gemenskapen och de datoriserade bokningssystem som erbjuds eller används i de berörda medlemsstaterna.

I dom av den 10 december 2002 i mål C-29/99, *kommissionen mot rådet* (REG 2002, s. I-0000), yrkade kommissionen delvis ogiltigförklaring av rådets beslut av den 7 december 1998 om godkännande av Europeiska atomenergi-gemenskapens (nedan kallad Euratom) anslutning till konventionen om kärnsäkerhet. Enligt kommissionen var det flera artiklar i konventionen där Euratom har behörighet som inte nämndes i den förklaring som bilagts detta beslut i fråga om behörigheten för Euratom respektive medlemsstaterna i förhållande till denna konvention. I sin dom ogiltigförklarade domstolen den nämnda förklaringen i den mån som inte artiklarna 7, 14, 16.1, 16.3 samt 17–19 i konventionen, vilka gällde områden där Euratom har behörighet, inte angetts där.

Dom av den 29 januari 2002 i mål C-162/00, *Pokrzeptowicz-Meyer* (REG 2002, s. I-1049), gällde frågan huruvida den tolkning av artikel 39 EG (angående den fria rörligheten för arbetstagare) som gjordes i dom av den 20 oktober 1993 i mål C-272/92, *Spotti* (REG 1993, s. I-5185), enligt vilken en bestämmelse i den tyska ramlagen beträffande högre utbildning inte kunde tillämpas på gemenskapsmedborgare på grund av sin diskriminerande karaktär är överförbar på en bestämmelse i associeringsavtalet med Republiken Polen om rörlighet för arbetstagare.²⁰ Efter att ha konstaterat att denna bestämmelse i avtalet har direkt effekt, vilket innebär att de polska medborgare som omfattas av bestämmelsen i fråga har rätt att åberopa den inför de nationella domstolarna i värdmedlemsstaten, fastslog domstolen att tolkningen av artikel 39 EG, med hänsyn till målen med det nämnda avtalet, kunde överföras till den nämnda bestämmelsen och att det inte anförts något argument som innebär att det föreligger sakliga skäl för den aktuella diskrimineringen (punkt 43).

¹⁹ Rådets förordning (EEG) nr 2409/92 av den 23 juli 1992 om biljettpriser och tariffer för lufttrafik (EGT L 240, s. 15; svensk specialutgåva, område 7, volym 4, s. 130) och rådets förordning (EEG) nr 2299/89 av den 24 juli 1989 om en uppförandekod för datoriserade bokningssystem (EGT L 220, s. 1; svensk specialutgåva, område 7, volym 3, s. 174) i dess ändrade lydelse enligt rådets förordning (EEG) nr 3089/93 av den 29 oktober 1993 (EGT L 278, s. 1; svensk specialutgåva, område 7, volym 5, s. 12).

²⁰ Artikel 37.1 i Europaavtalet om upprättande av en associering mellan Europeiska gemenskaperna och deras medlemsstater, å ena sidan, och Republiken Polen, å andra sidan, som slutits och godkänts i gemenskapens namn genom beslut 93/743/Euratom, EKSG, EG av den 13 december 1993 (EGT L 348, s. 1; svensk specialutgåva, område 11, volym 26, s. 3) (punkt 1).

15. På *transportområdet* skall dom av den 2 juli 2002 i mål C-115/00, *Hoves Internationaler Transport-Service* (REG 2002, s. I-6077), framhållas. Domen gällde tillämpningen av vissa i Tyskland gällande bestämmelser på ett vägtransportföretag som var etablerat i Luxemburg och som där innehade tillstånd att utföra internationella godstransporter på väg. För detta ändamål hade företaget enligt artikel 1 i förordning (EEG) nr 3118/93²¹ rätt att utföra tillfälliga inrikes vägtransporter i en annan medlemsstat (vägtransporttjänster). Rent konkret gällde frågan huruvida den nämnda förordningen liksom direktiv 93/89/EEG²² utgör hinder mot skyldigheten att registrera ett fordon i värdmedlemsstaten (i det förevarande fallet Förbundsrepubliken Tyskland) och mot skyldigheten att betala fordonsskatt där.

Domstolen påpekade "att en skyldighet för transportören att registrera fordonet i värdmedlemsstaten skulle innebära ett förnekande av själva friheten att utföra transporttjänster på väg, vilken, såsom föreskrivs i artikel 3.3 andra stycket i förordning nr 3118/93, förutsätter att motorfordonet har registrerats i etableringsmedlemsstaten" (punkt 55). "Att tvinga transportören", fortsatte domstolen, "att betala skatt på motorfordon i värdmedlemsstaten när denne redan har betalat skatt i medlemsstaten där han är etablerad, skulle likaledes strida mot ändamålet med förordning nr 3118/93, vilken, enligt andra skälet, syftar till ett borttagande av alla restriktioner mot den person som utför sådana tjänster på grund av hans nationalitet eller på grund av att han är etablerad i en annan medlemsstat än den i vilken han har för avsikt att utöva tjänsterna" (punkt 56). Därav slöt sig domstolen till att "artikel 6 i förordning nr 3118/93 utgör hinder mot nationella bestämmelser i en värdmedlemsstat som medför att denna stat uppbär den skatt på motorfordon som påförs vid användning för godstransporter på väg, med motiveringen att dessa fordon har sin vanliga uppställningsplats på denna värdmedlemsstats territorium, medan de är registrerade i etableringsmedlemsstaten och används i värdmedlemsstaten för vägtransport i enlighet med tillstånd som rättsenligt har utfärdats av etableringsmedlemsstaten" (punkt 59).

Domstolen konstaterade också att det var oförenligt med direktiv 93/89 att värdmedlemsstaten uppbär fordonsskatt. Domstolen påpekade inledningsvis att tvisten i målet vid den nationella domstolen hade uppstått på grund av en konflikt mellan lagar avseende registrering av fordon och, till följd härav, lagar avseende beskattningen av dessa fordon. Även om direktiv 93/89 inte innehåller någon bestämmelse avseende lagkonflikter som kan användas för att bestämma vilken medlemsstat som skall vara behörig att registrera ett fordon, konstaterade domstolen dock att ändamålet att främja utvecklingen av vägtransporttjänster kombinerat med den harmonisering av skatter på vissa nyttofordon som genomförts genom direktiv 93/89 inte kan uppnås om

²¹ Rådets förordning (EEG) nr 3118/93 av den 25 oktober 1993 om förutsättningar för transportföretag att utföra inrikes godstransporter på väg i en medlemsstat där de inte är etablerade (EGT L 279, s. 1; svensk specialutgåva, område 7, volym 5, s. 21).

²² Rådets direktiv 93/89/EEG av den 25 oktober 1993 om medlemsstaternas tillämpning av skatter på vissa fordon som används för godstransporter på väg och tullar och avgifter för användningen av vissa infrastrukturer (EGT L 279, s. 32; svensk specialutgåva, område 7, volym 5, s. 37).

värdmedlemsstaten skulle kunna utkräva betalning av skatten. Domstolen fann att "artikel 5 i direktiv 93/89 utgör hinder mot nationella bestämmelser i en värdmedlemsstat i den mening som avses i artikel 1.1 i förordning nr 3118/93, som medför att denna stat påför fordonsskatt för användningen av fordonen för godstransporter på väg, med motiveringen att dessa fordon har sin vanliga uppställningsplats på denna värdmedlemsstats territorium, medan de är registrerade i etableringsmedlemsstaten, i vilken även skatten som avses i artikel 3.1 i nämnda direktiv betalas, och dessa fordon används i värdmedlemsstaten för vägtransport i enlighet med tillstånd som rättsenligt har utfärdats av etableringsmedlemsstaten".

16. I fråga om *skatterätt* skall dom av den 15 oktober 2002 i mål C-427/98, *kommissionen mot Tyskland* (REG 2002, s. I-8315), framhållas. I denna dom konstaterade domstolen att Förbundsrepubliken Tyskland hade underlåtit att uppfylla sina skyldigheter enligt artikel 11 i sjätte direktivet 77/388/EEG om harmonisering av medlemsstaternas lagstiftning rörande omsättningsskatter,²³ genom att inte anta bestämmelser enligt vilka beskattningsunderlaget kan justeras för en skattskyldig som har utgivit återbetalning i samband med inlösen av rabattkuponger.

Kommissionens talan avsåg det fall där det förekommer flera grossister i distributionskedjan mellan tillverkaren och detaljhandlarna och där tillverkaren, mot företeende av kupongerna, erlägger återbetalning direkt till detaljhandlarna, utan inblandning från grossisterna. Enligt de tyska bestämmelserna var det inte tillåtet att dra av kupongbeloppet från tillverkarens beskattningsunderlag i detta fall. En minskning av beskattningsunderlaget fick endast ske om tillverkaren hade levererat den berörda produkten direkt till den detaljhandlare som hade redovisat kupongen för tillverkaren. Enligt kommissionens synsätt däremot hade tillverkaren rätt att minska sitt beskattningsunderlag med det kupongvärde han återbetalade. Domstolen bekräftade detta synsätt, vilket den redan fastslagit i sin dom av den 24 oktober 1996 i mål C-317/94, *Elida Gibbs* (REG 1996, s. I-5339). Domstolen avfärdade bland annat argumenten från den tyska och den brittiska regeringen att den skattemässiga behandlingen av rabattkuponger enligt domen i målet *Elida Gibbs* är oförenlig med de principer som mervärdesskattesystemet vilar på. Domstolen fastslog även att i de fall som dessa två regeringar hade åberopat, där avdraget för ingående mervärdesskatt riskerar att bli för stort, kan lämpliga åtgärder vidtas enligt sjätte direktivet 77/388 för att förhindra eventuella oönskade krav på avdrag, och därmed eventuella skattebortfall.

²³ Rådets sjätte direktiv 77/388/EEG av den 17 maj 1977 om harmonisering av medlemsstaternas lagstiftning rörande omsättningsskatter – Gemensamt system för mervärdesskatt: enhetlig beräkningsgrund (EGT L 145, s. 1; svensk specialutgåva, område 9, volym 1, s. 28), i dess lydelse enligt rådets direktiv 95/7/EG av den 10 april 1995 om ändring av direktiv 77/388 och om införande av nya förenklingsåtgärder avseende mervärdesskatt – tillämpningsområde för vissa undantag från beskattning och praktiska åtgärder för genomförandet (EGT L 102, s. 18).

17. Slutligen skall två mål nämnas gällande *Brysselkonventionen* (konvention av den 27 september 1968 om domstols behörighet och om verkställighet av domar på privaträttens område).

Dom av den 6 juni 2002 i mål C-80/00, *Italian Leather* (REG 2002, s. I-4995), gällde tolkningen av artikel 27.3 i Brysselkonventionen, där det bland skälen för att vägra erkänna domar av en annan konventionsstats domstolar anges den omständigheten att domen är "oförenlig med en dom som har meddelats i en tvist mellan samma parter i den stat där domen görs gällande".

Då denna bestämmelse avser "avgöranden" utan att det görs någon närmare precisering, drog domstolen slutsatsen att även avgöranden i interimistiska förfarandena omfattas av bestämmelsen. Beträffande begreppet oförenlig hänvisade domstolen till sin rättspraxis enligt vilken man skall undersöka om de avgöranden som är i fråga har rättsföljder som utesluter varandra. För ett sådant mål som det vid den nationella domstolen fann domstolen att "artikel 27.3 i Brysselkonventionen skall tolkas på så sätt att ett utländskt avgörande, i vilket det har beslutats om ett interimistiskt förbud för en motpart att handla på ett visst sätt, är oförenligt med ett avgörande, som har meddelats i ett interimistiskt förfarande mellan samma parter i den stat där det utländska avgörandet görs gällande, i vilket en sådan åtgärd inte har beviljats" (punkt 47).

I dom av den 17 september 2002 i mål C-334/00, *Tacconi* (REG 2002, s. I-7357), fann domstolen att i en situation som kännetecknas av att det inte föreligger någon förpliktelse som en part frivilligt åtagit sig gentemot en annan under avtalsförhandlingar och av att rättsregler, däribland den regel enligt vilken parterna under avtalsförhandlingar skall handla i enlighet med tro och heder, har åsidosatts — avser en talan, vari det görs gällande att svaranden har ådragit sig ansvar före avtals ingående, skadestånd utanför avtalsförhållanden i den mening som avses i artikel 5.3 i Brysselkonventionen. Domstolen erinrade särskilt om att uttrycket "talan avser skadestånd utanför avtalsförhållanden" i den mening som avses i den nämnda bestämmelsen omfattar varje talan som syftar till att gentemot svaranden åberopa ett ansvar som inte är hänförligt till ett "avtal" enligt artikel 5.1 i denna konvention.